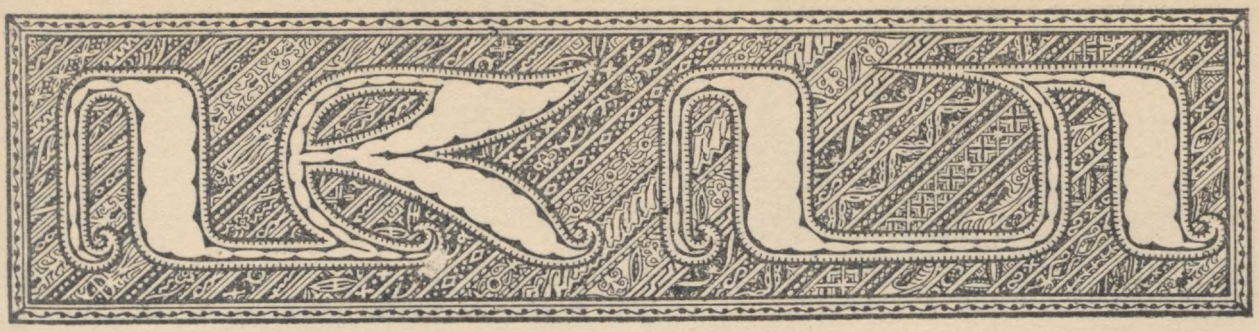

DJÅWÅ

Driemaandelijksch Tijdschrift uitgegeven door het Java-Instituut bij
G. Kolff & Co., Weltevreden.
Onder Redactie van Dr. Raden Ario Hoesein Djajadiningrat, J. Kats,
S. Koperberg, Raden Ngabei Poebatjaraka en J. W. Teillers.
Secretariaat der redactie: Java-Instituut, Weltevreden.

No. 2 Juni 1922

INHOUD.

Blz.

Een Baanbreker voor 't Javaansch door S. Kalff 75

Overlevering van den Koning Djaka Soesoeroe van het Rijk Tandjoeng Singoeroe
door Moeh. Enoch 83

Uit de Javaansche Cultuurbeweging

Een Dansdemonstratie door Soetopo. 89

De achteruitgang van de Batikkunst door J. Kats 92

Sobo Karti 98

De Wajang en de Heroische Periode in de ontwikkeling van Java
door Mr. A. B. Cohen Stuart 105

Brinkes

EEN BAANBREKER VOOR 'T JAVAANSCH,

door

S. KALFF.

„Man van verbazende kennis en rusteloozen ijver" — zoo noemde een zijner tijdgenooten Carel Frederik Winter Sr., die metterdaad den naam van specialiteit voor de Javaansche taal verdiende.

En prof. Veth getuigde dat hij „onwaardeerbare diensten aan Java en Nederland bewezen had". Voorwaar geen geringe lof voor een zg. Inlandsch kind.

Aan zijn vader, J. W. Winter, dankte hij de voorliefde tot de studie der Inlandsche talen, in de eerste plaats het Javaansch; en, wat meer zegt, ook eene grondige opleiding in die richting. Geboren op 5 Juli 1799 te Djokjakarta uit het eerste huwelijk zijns vaders met Chr. D. Karnatz, genoot hij op 8 jarigen leeftijd het onderricht van een privaatonderwijzer te Solo, Scholten genaamd, en later dat van een Duitschen docent, zekeren Bestelmeyer. Doch beider onderwijs werd, en in niet geringe mate, aangevuld door dat zijns vaders, die zijne betrekking als translateur vaarwel had moeten zeggen, toen Java in 1811 door de expeditie van Lord Minto veroverd was geworden. De Engelschen plaatsten zooveel mogelijk hunne eigene creaturen op posten van beteekenis, en handhaafden zoo min mogelijk de Hollandsche ambtenaren, door den nieuwen luitenant-gouverneur Sir Thomas Stamford Raffles gesignaleerd als „the corrupt servants of a bankrupt company".

De vader liet zijn zoon Maleisch en Javaansch leeren; niet de spreektaal, gelijk knapen in zulk een omgeving zich die al spelende eigen maakten, maar de schrijftaal en de letterkunde van beide voor zoover de onvoldoende hulpmiddelen en leerboeken van dien tijd daartoe in staat waren. Voor het Maleisch bestonden, behalve het werk van Werndly, eenige elementaire geschriften; voor het Javaansch zoo goed als niets. Het was eene door Europeanen nog niet beoefende taal. In 1819 werd door commissarissen generaal wel bepaald dat ieder besturend ambtenaar binnen een jaar na zijne plaatsing de inheemsche taal van zijn gewest moest verstaan, doch dit bleef eene doode letter. Daarna vorderde de Landvoogd Du Bus de Gisignies van de ambtenaren bij het Binnenl. Bestuur slechs de kennis van de l i n g u a f r a n c a van den O.I. Archipel, het Maleisch. Het Bat. Genootschap van K. en W., dat zich ook de bevordering van de kennis der Inlandsche talen ten doel stelde, wees op de wenschelijkheid om van de bevolking „door alle vriendelijke behandeling" mededeelingen uit te lokken omtrent zulke onderwerpen van taal-, land- en volkenkunde als zij vermochten te verstrekken — doch de studie van het Javaansch werd daarom niet minder „ter zijde" gelaten.

Door eigen oefening en door het onderricht zijns vaders moest de jonge Winter zich derhalve de kennis eigen maken, die hem later in staat zou stellen om zelf als wegwijzer op te treden.

Reeds Valentyn schreef dat Portugeesch en Maleisch in zijn tijd de algemeen gangbare landspraken waren, en noemde het Javaansch onder de talen waarvan „geen werk af gemaakt wordt bij andre" (dan Javanen), ofschoon hij zelf er zich op toelegde. Tijdens hij als veldprediker bij de expeditie tegen den insurgenten hoofdman Soerapati te Soerabaja vertoefde, en daar den prins van Madoera ontmoette, werd hij opmerkzaam gemaakt op een vergrijp tegen de Javaansche hofwetten, „die ik naderhand beter leerde kennen, gelijk ik ook in later tijd zoo veel kennis van hare taal gekregen heb, dat ik een zeer

het Woordenboek of Dictionarium daarvan gemaakt, en nog onder mij hebbe".

De predikant Valentyn was in dit opzicht eene uitzondering, en waarschijnlijk was het den jongen Winter niet gegeven om zich van dit Dictionarium bij zijne studie van 't Javaansch te bedienen. Althans, Valentyns Javaansch woordenboek verscheen evenmin in 't licht als dit met zijn Maleischen bijbel het geval was. En ook de schrale en onnauwkeurige aanteekeningen van Raffles over dit onderwerp waren naar alle waarschijnlijkheid voor Winter ontoegankelijk.

Na 't herstel van het Nederlandsch gezag in 1816 werd de vader in zijn ambt van translateur hersteld, en de zoon was hem daarbij ijverig behulpzaam. Reeds op 19-jarigen leeftijd werd hij benoemd als adjunct-translateur, en spoedig kwam de geheele functie op hem te rusten toen zijn vader de hofplaats Soerakarta (werwaarts het gezin in 1806 uit Djokdjakarta verhuisd was) verlaten moest. Nl. als een gevolg van zijn aandeel in de concessie-zaak van den resident van Prehn. De jonge Winter bleek volkomen voor den post van translateur berekend te zijn. Hij had te Solo de geschikte omgeving gevonden om zijn zin voor taalstudie aan te wakkeren, een middenpunt van het volksleven, waar nog leefde de traditie van het oude rijk Mataram, waar de fine fleur van den Javaanschen adel zetelde, waar de geschiedrollen van 's lands historie werden opgesteld en de genealogie der vorstelijke geslachten, waar de Javaansche poëzie en letterkunde beoefend werden en het Javaansche tooneel zijn tijdperk van bloei doorleefde, waar in later tijd Gericke zijne Javaansche bijbelvertaling bewerkte en eene kweekschool voor Javaansche onderwijzers gevestigd werd. Zijn voordeel doende met de bronnen van kennis, welke hem hier ten dienste stonden, mocht hij spoedig als schakel tusschen het bestuur en de bevolking worden aangemerkt. In 1825 werd hij tot het ambt zijns vaders benoemd op een salaris van f 200.— 's maands; tevens tot wd. notaris. Het was toen een bekommerlijke tijd, want in dat jaar brak de Java-oorlog uit, en veel werd toen van de diensten van een translateur gevergd. Doch zoo goed kweet hij zich van de hem opgelegde taak, dat de Regeering zijne verdiensten erkende door zijn salaris te verhoogen.

Twee jaren later, bij de invoering van den Burgelijken Stand op Java, werden hem de functies opgedragen van ambtenaar bij dien stand. En een groote, hoewel een stille rol speelde hij toen in 1830 de grensscheiding tusschen de residentiën Soerakarta en Djokdjakarta tot stand werd gebracht, en daarmee een eind gemaakt aan de verwarringen, ontstaan door het dooreenliggen van Keizers- en Sultansgebied. Na de invoering van het Cultuurstelsel van den Gouverneur-Generaal J. v. d. Bosch kwamen de ambtenaren van het civiel bestuur in nauwere aanraking met de bevolking, en deed zich meer en meer de behoefte gevoelen dat zij het Javaansch in de bekende schakeeringen konden spreken en schrijven. Maar zulke ambtenaren waren er destijds schaars; de verwaarloozing van de wetenschap kwam nu eerst recht aan 't licht. De Regeering was er daarom op bedacht om dit euvel nog zooveel mogelijk te herstellen; van daar dat in 1831 te Soerakarta werd opgericht het Instituut voor de Javaansche taal, eene instelling welke dienen moest „om jongelingen in de gelegenheid te stellen zoowel tot verkrijging van grondige kennis in die taal, als om met Inlandsche grooten en mindere Javanen te kunnen omgaan, om hunne denkbeelden in die taal te uiten en in schrift te stellen". Winter was de aangewezen man om aan de nieuwe inrichting onderwijs te geven. Hij bleef daaraan verbonden tot aan de opheffing in 1843; een besluit dat verband hield met de oprichting van de Kon. Akademie te Delft.

Het doel nl. om op Java zelf geschikte ambtenaren voor het Binnenlandsch Bestuur te vormen was niet bereikt, en men wilde het nu te Delft probeeren.

Het Ned. Bijbelgenootschap had den philoloog Gericke (Guericke) naar Indië gezonden om daar eene Javaansche bij-

belvertaling samen te stellen, en tijdens deze zich weder in Nederland bevond kwam hij in aanraking met den hoogleeraar aan het Amsterdamsche Athenaeum T. Roorda, die zich reeds te voren aan de studie van Javaansche taal en letterkunde had gewijd. Thans, met de hulpmiddelen welke hij van Gericke ontving, achtte hij zich in staat om aan de Delftsche Akademie het onderwijs in de Javaansche taal op zich te nemen. Doch er ontbrak nog veel om dat onderwijs op de vereischte hoogte te brengen, en hierbij kwam de voorlichting van Winter aan de jonge instelling uitnemend te stade. Al moest die correspondentie telkens de zee over, ze trof doel. Het kwam er op aan op Java zelf de schatten op te sporen die bewerkt, de bronnen die geopend moesten worden; niemand dan Winter zou er toe in staat zijn geweest. En vruchtbaar was zijn pen om geschriften de wereld in te zenden, welke die bronnen voor iederen beoefenaar toegankelijk moesten maken: Javaansche samenspraken, spreekwoorden, heldendichten, anecdoten, legenden, levensschetsen, woordenboeken, werken over gewoonten, zeden en instellingen, enz. In den loop der jaren bracht hij daarvan eene eerbiedwekkende verzameling tot stand. En sommige van die geschriften zouden klassiek worden; zijne monografie b. v. over de ,,Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta'' en zijn werk betreffende de ,,Regtspleging over de onderdanen van Z. H. den Soesoehoenan van Soerakarta'' zijn nog altijd de voorname bron van kennis voor hen, die de vroegere toestanden in de Vorstenlanden wenschen na te vorschen.

Eene bijzonderheid, en eene eervolle bijzonderheid, was 't, dat Winter voor zijn onderricht aan particulieren geene betaling ontving. Hij deed het, zegt ons dr. v. Hoëvell, ,,louter uit vriendschap en uit liefde voor de wetenschap''. Ook voor zijne medewerking aan de onderwijsbelangen van de Delftsche Akademie ontving hij geene belooning, zelfs niet de kosten van het afschrijven zijner manuscripten.

In 1839 had Winter de voldoening dat zijn vader, door de aanstelling tot translateur te Semarang, de facto gerehabiliteerd werd van het vonnis van het Hooggerechtshof van 1820, waarbij hij vervallen was verklaard van zijn ambt, eerloos en inhabiel en veroordeeld tot eene boete en verbanning buiten Java.

En er was reden om aan te nemen dat de verdiensten van den zoon bij deze rehabilitatie en herplaatsing in Gouvernementsdienst in aanmerking waren genomen. Er was trouwens alle aanleiding om het vonnis van 1820 te verzachten dewijl Winter Sr. in het strafproces —eene cause célèbre destijds,—meer de rol van werktuig dan van aanstichter had vervuld. Tijdens de Gouv.-Generaal Baron v.d. Cappellen in 1819 de Vorstenlanden bezocht, waren door eenige Inlandsche hoofden klachten bij hem ingebracht tegen den resident van Soerakarta, R. van Prehn, terzake dat hij ambtenaren van den Soesoehoenan op willekeurige wijze van hunne ambten had beroofd, hunne goederen in beslag genomen en zich voor de benoeming van anderen had laten betalen. De Keizer had zich met de vonnissen van den resident niet vereenigd, maar er volgens zijn verklaring in berust, ten einde niet met den vertegenwoordiger van het gouvernement in oneenigheid te geraken. Winter Sr. was daarbij het werktuig van zijn chef geweest, en de man die het beslag legde op de eigendommen der veroordeelden. Aan den inspecteur van Financiën Pinket van Haak werd daarop een onderzoek opgedragen, dat tot hoogst bezwarende feiten voor resident en translateur leidde. Daarop werden beiden door de Regeering in hun ambt geschorst, en hunne gerechtelijke vervolging gelast. Dit bracht o.a. aan het licht dat Winter voor de bevordering van ettelijke dienaren van den Soesoehoenan 20.000 Spaansche matten had ontvangen, maar volgens de verklaringen van getuigen had hij daarbij gehandeld onder den invloed en ten voordeele van v. Prehn. Daarvoor pleitte ook de brief van Winter's vroegeren chef J. C. v. d. Berg, lid van den raad van Justitie te Batavia

(waar Winter terecht had gestaan) gericht aan Mr. H. J. v. d. Graaff, later lid van den Raad van Indië, en die wegens zijn invloed op den Landvoogd v.d. Capellen wel eens ,,Hendrik de Almachtige'' werd genoemd. Deze brief [1]) werd blijkbaar na de uitspraak van het vonnis geschreven en luidde:

,,Ik heb tot hiertoe het rekest van den ongelukkigen Winter niet ontvangen, maar verwacht zulks. Mijn schoonzoon schrijft mij dat hij uit zijn arrest is ontslagen, maar ten uiterste bedroefd en niet te troosten. Hij heeft bij de openlijke teregtstelling alles ontkend, wat hij bij de commissie (van onderzoek) had verklaard, omdat men hem onder de hand diets heeft laten maken dat, als hij v. Prehn verder beschuldigde, hij finaal ongelukkig zoude worden, dus men hem alleen heeft willen opofferen. Gelukkig dat hij de 77 brieven overgegeven heeft; niemand kan beter met de zuivere ziel van de zaak bekend zijn dan ik, en gerust zoude ik kunnen bezweren, dat de man voor zichzelven niets gedaan en niets genoten heeft. Alles heeft hij op order en instigatie verrigt. Zelfs de geringste somma's heeft hij tot één ropy toe moeten verantwoorden. Had hij niet eene menigte brieven op bevel van zijn chef verscheurd, men zoude de zaak der vogelnestjes compleet ontdekt hebben.

Met empressement insteer ik UEGestr. om deszelfs hulpe en voorspraak dat de man gratie krijgt alleen om op Samarang te blijven wonen, want op een andere plaats kan hij niet existeeren. Hij is reeds in den grond bedorven door blindelings zijn Resident ten believen te hebben gestaan. Van de 10 mille Spaansche matten boete spreekt hij niet. Zijne defensie door den Heer Domberg kost hem 2 mille Spaansche matten; de kosten van Justitie zullen ook nog al wat beloopen. Zijne vertering in acht maanden op Batavia is circa 4800 ropyen, en op zijne huizen en goederen verliest hij circa 7 mille zoodat Winter van zijn 32.000 Sp. matten, waarvan hij 14 mille met zijne vrouw getrouwd heeft en 4 mille van eene zuster heeft geërfd, nog 10 mille kan overhouden, dat hij zich getroosten zal. In 1806 bezat Winter, ongetrouwd, reeds 6 mille Sp. m. en een huis, door mij aan hem voor een 14-jarigen dienst present gedaan; van wijlen den Heer v. Braam heeft hij 3 jaren lang 500 Sp. m. per maand gehad, en van den heer v. Prehn geen penning: 2 pond boter per week, 3 el blaauw laken, 1 Engelsch zadel, 1 kist wijn van 4 dozijn, vrij tafel en vrij daags rijden met den baas is al wat Winter van v. Prehn gehad heeft; sober genoeg.

,,Ik hoop dat begrepen wordt, dat Winter een miserabel Inlandsch kind is, die nooit verder als Solo en Djocja is geweest, nooit omgang met menschen gehad heeft en voor geen oortje menschenkennis bezit; zoo iemand schat de gunst van zijn resident ordinair hooger dan den zegen des Hemels. Winter heeft nog een menigte zaken kunnen opgeven;, maar veel te zeggen en niets te bewijzen had hem bijna aan de galg gebracht'' (1).

Waarschijnlijk stond de briefschrijver in deze opvatting van de zaak niet alleen, en hadden de leden van het Hoog Gerechtshof uit de stukken en de getuigenverklaringen wel opgemaakt wie hier de eigenlijke schuldige was. Maar in de kolonie, gelijk in het Moederland, werd recht gesproken niet volgens de overtuiging van een jury, maar volgens de bepalingen van het strafwetboek; en zoo kwam Winter aan zijn vonnis. Echter, het gedeelte betreffende het bannissement buiten Java werd niet ten uitvoer gelegd; men vergunde hem zich te Soerabaja te vestigen, en later, in 1831, te Samarang. Daar volgde, acht jaren later, zijne herbenoeming, welke door de Solosche familie gewis met ingenomenheid werd begroet. Doch die vreugde was kort; nog in 't zelfde jaar kwam vader Winter te overlijden.

Ofschoon door zijn zoon overschitterd, bezat ook Johannes Wilhelmus

1) P. H. v. d. Kemp. Brieven van en aan Mr. H. J. v. d. Graaf. II p. 115.

1) Commentaar en rectificatie van dezen brief in het Voorwoord van G. P. Rouffaer bij het artikel van J. W. Winter. Bijdr. T. L. V. van N. I. 1902, p. 15.

Winter zijne verdiensten ten opzichte van de Javaansche taal, en de codificatie der Inlandsche wetten. Hij redigeerde den tekst van zulke belangrijke Javaansche wetboeken als de Angger Ageng, de Nawala Pradata en waarschijnlijk ook de Angger Sadasa, terwijl het officieele Hollandsche translaat dier stukken geheel van zijne hand is. Zijne Beknopte beschrijving van 't Hof Soerakarta, 1824, schilderde het intieme kratonleven ter hoofdplaats, en gaf daarover menige curieuse bijzonderheid. In zijn opstel, aan dit onderwerp gewijd schreef G. P. Rouffaer o.a.:

,,In menig ander opzicht toont vader Winter zich een heldere kop, die, zonder het geleerde apparaat waarvan de zoon zich wel gaarne placht te omgeven, de zaken veel meer op den man af, en met een zekere ironie losjes weg, toch volkomen deskundig, frank en vrij wist neer te schrijven. Daarvan is misschien deels dit wel de gelukkige reden, dat het handschrift naar alle blijken nooit voor den druk is bestemd geweest, maar eene persoonlijke memorie wilde blijven voor persoonlijk gebruik; de lange jas der deftigheid, waarin zoon Winter zijne stukken, voor de pers bewerkt, meende te moeten steken, is hier weggelaten; vader Winter vertelt in slaapbroek en kabaai, als Europeaan met een sterk Indisch tintje, vaak ongeregeld, soms langdradig, maar zéér vaak ook hoogst interessant van de diverse dingen die hij door zijn 19-jarig verblijf in de Vorstenlanden en zijn ambt als Javaansche tolk had opgedaan. Van tijd tot tijd spreekt hij een beetje Indo-brabbeltaal; en waar hij, over ,,tweelingen'' het hebbende, van ,,twee mannelijke lingen'' gaat spreken, weten we wel hoe laat het is: maar aan den anderen kant bezit hij in zijn vocabulair nog menige oudere en kernachtige Hollandsche uitdrukking, die aan zijn tekst een eigenaardige bekoring bijzet, en een vroeger stadium vertegenwoordigt dat bij den zoon al verdwenen is. Vader Winter, hoewel zijn tekst uit 1824 is, sluit af het ancien régime, de reeks van berichten over Java met de hofreizen der Nederlandsche gezanten naar Mataram begonnen, en voortgezet tot in Daendels' tijd door Engelhard en genooten; Winter de zoon zal dan tegen 1840 de reeks der moderne Javaansche studiën openen. [1])

De samenwerking met Hollandsche geleerden kwam aan Winter's arbeid gewis ten goede, maar aan den anderen kant, hoeveel hadden die geleerden niet aan zijn voorlichting te danken? Mannen als Roorda, Keyzer en v. d. Tuuk bezorgden de uitgave der werken welke hij schreef in uren, niet door de uitoefening van zijn ambt in beslag genomen. En 't waren werken, waarvan men de wedergade tot dusver niet gezien had: het Javaansche gedicht Rama, voorts Hangling Darma en Damar Woelan, prozabewerkingen van Bratajoeda en Ardjoena Sasra, het boek Adji Saka, Javaansche samenspraken, een Kawi-Javaansch woordenboek, enz. In samenwerking met prof. Taco Roorda, die aan de Delftsche Akademie als hoogleeraar voor 't Javaansch verbonden bleef, schreef en vertaalde hij verschillende werken in en uit het Javaansch, waarbij zijn groote kennis van taal, de instellingen, zeden en gebruiken hem te stade kwam''.

Moge het waar zijn'', zoo schreef een vraagbaak onzer dagen, ,,dat sedert de oprichting der Akademie de beoefening der zoolang verwaarloosde Javaansche taal in Nederland met reuzenschreden vooruitging, niet minder waar is het dat Winter in Indië door zijn werken, en vooral door zijn schier onafgebroken briefwisseling met Roorda en andere taalbeoefenaars, een wezenlijk groot aandeel in de vorderingen had, zoodat men hem zou kunnen noemen ,,de voedende bron der Kon. Akademie voor het Javaansch''. [2])

De Regeering verzuimde niet om van zijne ongewone kennis partij te trekken. In 1844 werd hij, te zamen met Wilkens, door het gouvernement belast met de samenstelling van een uitgebreid etymologisch Javaansch-Nederlandsch

1) Bijdr. T. L. en V. van N. I. 1902 p. 22.
2) Encyclop. van N. I.

woordenboek; een werk, dat echter onvoltooid bleef. Slechts eene eerste proeve verscheen daarvan in druk. Twee jaren later werd hij als adviseur toegevoegd aan den Raad van Indië J. F. W. van Nes, destijds gouvernements commissaris voor de Vorstenlanden, en 't volgend jaar, 1847, werd hem opgedragen een gedeelte der Indische wetgeving in het Javaansch over te zetten. De Regeering erkende zijne verdiensten door in 1853 te bepalen, dat hij geacht zou worden het radikaal te bezitten van ambtenaar 2de kl. 't Was eene onkostbare, en eenigszins twijfelachtige belooning; want door den 54 jarigen Winter als een gunst een diploma te verleenen, 't welk aan de Delftsche studenten werd toegekend, zoodra zij zich de resultaten van Winter's studiën hadden eigen gemaakt, bewees men hem een poovere hulde en erkentenis. Het Regeeringsbesluit gaf dan ook (na zijn overlijden) den anonymus, die onder den naam van Schalkie in het Tijdschrift, voor Ned. Indië zijne satiren in het licht zond, de volgende luimige commentaar in de pen:

,,Het Indisch radikaal is toch een heerlijke onderscheiding; ik reken het bijna gelijk met een ridderkruis en het deed mij recht goed toen ik uit de Javasche Courant van 29 Januari 1859 No. 9 mogt vernemen, dat die onderscheiding ook aan den zoo beroemden, onlangs overleden Javaanschen taalgeleerde C. F. Winter Sr. indertijd ten deel viel. Niettegenstaande hij reeds den leeftijd van 54 jaren had bereikt, werd zijne sedert 1818 den lande getrouw bewezene dienst in het jaar 1853 met het geschenk van het radikaal van Indisch ambtenaar der 2de kl. bekroond; en dat, als ik mij niet vergis, zonder daartoe te voren in Delft het examen te hebben afgelegd. Zeker de schoonste en meest verdiende belooning, na een leven in de moeilijke studie van het Javaansch doorgezwoegd; zeker eene zeer loffelijke en welberadene toetreding van het landsbestuur tot de vereering van een man, wiens roem reeds zoo lang in de wereld gevestigd was.

,,'t Zijn wijsneuzen die vragen: wat moest de man toen nog met zijn nieuw diploma uitvoeren? — het in een gouden lijstje als bewijs van vlijt en goed gedrag laten kijken? Ik zeg: eere de Delftsche Akademie, die zeker wel het hare zal hebben bijgedragen dat Winter, zoo nabij den ouderdom, nog het radikaal bekwam. Delft vereert veel het oude, en men beweert zelfs dat bij deze gelegenheid de eerwaardige scheeve kerktoren des nachts welgevallig tegen den Haag heeft gebogen. 't Kan zeer goed waar zijn; ik ben niet ongeloovig aan bovennatuurlijke dingen, althans niet zoolang Delft een betere leerschool dan Java voor de Javaansche taal heet.

Daarom was ook steeds het Delftsche radikaal mij eene dierbare illusie, en het is mij tot hiertoe een raadsel geweest waarom dat radikaal niet aan alle buitengewone Indische mannen, raden van Indië en andere landsgrooten, naast de ridderkruisen wordt geschonken en op de borst gehangen. Enz."

Alsof de Regeering uit zichzelve in zulk een gedachtengang zich had verplaatst, kende zij hem in 't volgend jaar eene hoogere onderscheiding toe. In Indië had men verwacht dat de invloed van prof. Roorda, die beter dan iemand anders de waarde van Winter's arbeid kon beoordeelen, volstaan zou hebben om hem eene ridderorde te doen verleenen. En in 1854 kwam het ook zoover. Hij werd toen benoemd tot ridder van den Ned. Leeuw, doch niet dan nadat men den Minister van Koloniën bij herhaling op zijne verdiensten opmerkzaam had gemaakt. Volgens Schalkie zou dat ridderkruis hem minder goed gestaan hebben, wanneer hij niet tevens dat fameuse radikaal had gehad. Intusschen mocht dit voor den zoon van een ,,miserabel inlandsch kind" eene buitengewone onderscheiding heeten, en wat meer zegt, in dit geval eene verdiende onderscheiding.

Ter hoofdplaats, Soerakarta adi ningrat, bleef hij de vraagbaak voor een ieder, Europeaan of Inlander, die in 't onzekere verkeerde omtrent afleiding of woordvoeging, zin of beteekenis van

Javaansche woorden en uitdrukkingen; omtrent de vele nuances der begrippen, welke in de zoo rijke Javaansche taal tot uitdrukking komen. De toenmalige Soesoehoenan, Pakoe Boewana VII, was een literarisch ontwikkeld vorst, die vaak nachten besteedde aan 't schrijven van eene Javaansche geschiedenis en bij wien Winter in hoog aanzien stond. De economische opvattingen van zoo'n Inlandschen vorst kwamen soms aan 't licht in de gesprekken tusschen keizer en translateur, zools bij gelegenheid dat de laatste een exemplaar kwam aanbieden van Cohen Stuart's Javaansche Almanak. Het discours dwaalde toen weldra af naar andere onderwerpen o.a. naar de jaarlijksche toelage, door het gouvernement aan den Soesoehoenan en zijn hof uitgekeerd, doch waarvan het grootste gedeelte terecht kwam bij het talrijke personeel en heel den ,,ommeslag'' van rijksgrooten, waardigheidsbekleeders, trawanten, muzikanten, danseressen, bijwijven, enz.

De keizer wist het; doch hij plaatste daarbij de opmerking:

,,Het water, dat het rijstveld bevloeien moet, komt van verre, en als het uit de bron rijkelijk stroomt door de leiding, die van aarde en hout is, dan deelt die van haren overvloed mede, en overal waar het water door scheuren en spleten zijpelt, daar valt het op uitgedroogden bodem en het doet goed waar het valt, en het rijstveld heeft toch geen gebrek aan water''.

Winter wist wat er aan zoo'n kraton verbonden was, zoo goed als zijn vader getoond had het te weten door zijne ,,Beknopte beschrijving van het hof Soerakarta''; en deze waterleiding-gelijkenis was in zoover aan hem besteed, dat hij wist dat er te veel van die scheuren en spleten waren. En dat het rijstveld heel wat vruchtbaarder zou wezen en rijker in opbrengst, indien er niet onderweg zooveel van dat bevloeiingswater verloren ging. Doch men moet alle liedjes niet uitzingen — en hij onthield zich van repliek.

Toen hij op 14 Januari 1859 op zijn post kwam te overlijden, had hij een vruchtbaar leven, het leven van een baanbreker, achter zich. Niemand had voor hem zooveel gedaan voor de kennis van Javaansche taal, letterkunde, geschiedenis, volksleven en rechtswezen.

Wat het laatste betrof erkende prof. Veth de verdiensten van den auteur van de ,,Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta'', van de ,,Rechtspleging over de onderdanen van Z. H. den Soesoehoenan'', van de ,,Bijvoegselen betreffende de staathuishoudelijke inrichting der Javanen te Soerakarta'', enz. Wel is waar moest hij er bijvoegen dat die opstellen geen geleidelijk overzicht van de zaken gaven, dat ze hier en daar, in eenige duisterheid en verwardheid, de sporen toonden van de gebrekkige vorming des in Indië geborenen en opgevoeden schrijvers, doch tevens bracht hij hulde aan de nauwkeurige kennis waarvan die stukken getuigden.

Winter's zin voor de studie van Javaansche taal en instellingen bleef zijnen nakomelingen als 't ware in het bloed zitten. Zoowel zijne zonen F. W. en C. F. Winter Jr. als zijn kleinzoon F. L. W. Winter zouden zich in dit opzicht nog verdienstelijk maken, en het spreekwoord bewaarheden dat de appel niet verre van den stam valt. In 1867 werd zijne nagedachtenis gehuldigd door de oprichting van een marmeren gedenkteeken met zijn borstbeeld op het erf van het residentiehuis te Solo. De onthulling geschiedde door den resident Lammers van Toorenburg, zelf een van Winter's beste leerlingen. Het opschrift van dit gedenkteeken luidde:

> ,,Aan de nagedachtenis van C. F.
> ,,Winter Sr., ridder van de orde van
> ,,den Ned. Leeuw, translateur voor
> ,,de Javaansche taal, geb. te Djokja-
> ,,karta 5 Juli 1799, overl. te Soe-
> ,,jarakarta 14 Jan. 1859, gewijd door
> ,,zijne vrienden en vereerders''.

Het lag in de rede dat bij die gelegenheid zijne verdiensten nog eens in herinnering werden gebracht; verdiensten des te grooter omdat hij, behalve het

in eene speciale richting geleide onderricht zijns vaders, slechts een soort van onderwijs genoten had, 't welk in het Javaansche binnenland op een vrij lagen trap stond. En ook, omdat hij niets dan dat binnenland van de wereld gezien had. Prof. Taco Roorda zou de man geweest zijn om zijne beteekenis voor de Javaansche taal en letteren in het licht te stellen, en eene levensschets van deze merkwaardige persoonlijkheid te schrijven; zij bleef achterwege. Evenwel ontbrak het niet aan Indologen, die hunne bijdragen leverden tot de kennis van zijn leven en van den door hem gepraesteerden arbeid: W. R. v. Hoëvell en D. Hartevelt in het Tijdschrift voor Ned Indië, A. B. Cohen Stuart in de Jav. Courant, de biograaf in de Handelingen van het Ind. Genootschap, G. P. Rouffaer in de Bijdragen van het Kon. Instituut, e.a. De lijst van zijne talrijke geschriften werd meer dan eens gepubliceerd, [1]) doch verscheidene daarvan, zoomede van zijne vertalingen, verschenen niet in druk. Tot deze laatsten behoorden zijne overzetting van het leven van Sultan Ibrahim, van het relaas van Napoleons laatsten veldtocht, van de avonturen van baron von Munchhausen en van de drie eerste stukken van Westers bijbelsche geschiedenis. Het mocht als een bewijs gelden, dat hij zijne kennis wist dienstbaar te maken aan de meest uiteenloopende onderwerpen.

Bij Javaansche houtsnijders, goud- en zilversmeden verwondert men zich vaak — en terecht — over de voortreffelijke uitkomsten, welke zij met zeer gebrekkige instrumenten weten te bereiken. Zoo zou ook van Carel Frederik Winter gezegd mogen worden, dat hij met zijn stomp taalkundig werktuig onevenredig belangrijke werken tot stand wist te brengen. Ware hem eene meer geschoolde opvoeding ten deel gevallen, sommige van die werken zouden allicht op een hooger wetenschappelijk peil staan. Doch aan zijn gelukkigen aanleg en zijn karakter zou dit niets veranderd hebben. Zijn ijver, zijn speurzin, zijne toewijding en zijn taalgevoel zouden dezelfde gebleven zijn. Het hem opgerichte gedenkteeken getuigt voor den nazaat van de groote verdiensten van dezen autodidact, maar een duurzamer gedenkteeken, aere perennius, heeft hij zich in zijne talrijke werken opgericht

En voor Java's nationale letterkunde neemt hij, onder de Indische mannen van beteekenis, eene eenige en eene eervolle plaats in.

1) O. a. in het Tijdschrift voor N. I. 1867 II p. 529.

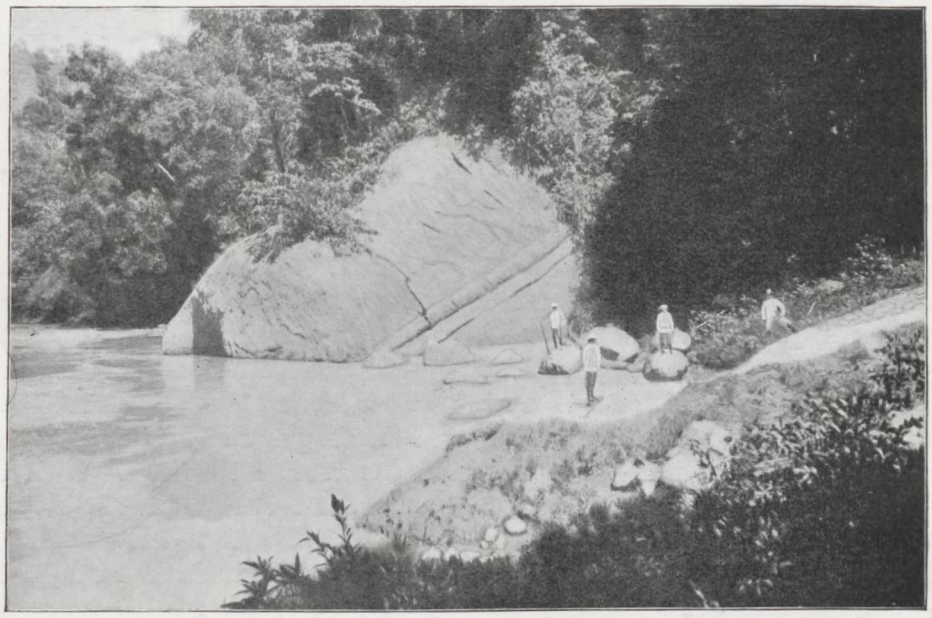

Batoedjamban en Leuwidjamban in de Tjisokan.

Vernauwing van de Tjisokan dichtbij de aloen-aloen.

Aarden wallen van het rijk Djaka Soesoeroe.

OVERLEVERING VAN DEN KONING DJAKA SOESOEROE VAN HET RIJK TANDJOENG SINGOEROE

door

MOEH. ENOCH.

Alvorens over te gaan tot de geschiedenis van den Koning Djaka Soesoeroe, wil ik hier even memoreeren, door welk een toeval ik tot de ontdekking ben gekomen, dat in 't District Tjirandjang, in de desa Soekarama, kampoeng Tjisero een overblijfsel is uit den tijd van Padjadjaran.

In 't begin van 't jaar 1919 werd ik te werk gesteld als Opzichter bij de Bevloeiingswerken in de afdeeling Tjiandjoer. Het belangrijkste werk omvatte het droogleggen en gezondmaken van de Tjiheavlakte, berucht wegens de slechte gezondheidstoestand tengevolge van de in die streek in sterke mate heerschende malaria.

Verscheidene keeren was ik langs het Hoofdkanaal tot de prise d'eau in de Tjisokan bij Soesoeroe gegaan, zonder dat iemand mij van 't bestaan der oude overblijfselen uit den Padjadjarantijd iets had medegedeeld. Het scheen alsof de menschen in die omgeving het bestaan van die overblijfselen als iets gewoons beschouwden, en dus geen vermelding waard achtten.

In 't jaar 1920 wilde 't toeval, dat ik de tunnels in 't Tjiheahoofdkanaal van K. M. 0 tot K. M. 1&200 moest schoonmaken. Bij K. M. 1&100 werd tijdens onderbreking van het werk onder een groote waringinboom gerust. Mijn aandacht werd getrokken door twee opgeworpen dijken van belangrijke hoogte en afmetingen. Op mijn vraag of die dijken door den dienst der Irrigatie tijdens den aanleg van den transportweg van Soekarama naar de prise d'eau waren opgeworpen, antwoordde een oude man uit de groep koelies, die rondom mij zaten, dat de dijken reeds van oudsher bestonden en dat de Irrigatiedienst slechts tusschen de twee dijken een inspectie-weg had aangelegd.

De oude man vertelde dan verder, dat volgens de Pantoen hier op de plaats een Koninkrijk had bestaan, waarvan deze ,,bentengs'', aarden wallen, thans nog als nagedachtenis aanwezig waren.

De koning heette Djaka Soesoeroe, vandaar den naam Soesoeroe.

Daar hij mij geen bijzonderheden kon mededeelen, raadde hij mij aan om een toekang Pantoen de nadere gegevens te vragen.

In verscheidene dessa's in de omgeving van Soesoeroe werd naar een toekang Pantoen gezocht, die bekend werd geacht met de Pantoen van Djakasoesoeroe, doch tevergeefs. De meeste toekangs Pantoen waren niet bekend met de lotgevallen van Djaka Soesoeroe, terwijl andere, welke wel op de hoogte daarvan werden geacht, reeds waren overleden.

Goede raad was duur.

Na langen tijd werd een amateur toekang Pantoen gevonden, die wel eenige bijzonderheden kon aanvullen, doch zekerheid had ik niet. Eindelijk tijdens een bezoek aan 't Congres van 't Java Instituut te Bandoeng in 1921 vernam ik, dat de ,,Koentjèn'' van Tjipanas bij Tjisambeng te Radjamandala op de hoogte was van bijna alle pantoenverhalen in de Preanger.

Door tusschenkomst van den Assistent Wedana van Bodjongpitjoeng werd de Koentjen van Tjisambeng op Bodjongpitjoeng (district Tjirandang) ontboden om de pantoen van Djakasoesoeroe te vertellen. De aanteekeningen, welke ik tijdens 't hooren heb gemaakt, zijn samengevat als volgt:

Er wordt verhaald, dat de doorluchtige Koning van Padjadjaran Sang Praboe Siliwangi de VII een zoon had,

Moending Mintra Kasiringan Wangi genaamd. Op een dag tijdens een vergadering in de Pantjaniti met de Patihs, Toemenggoengs en Boepati's, deelde hij aan de aanwezigen mede, dat hij gaarne zijn zoon, die nog niet in 't huwelijk was getreden, tot Boepati zou benoemen.

De heeren Boepati's en anderen antwoordden: ,,Doorluchtige Vorst, in de benoeming van Uwen zoon tot Boepati stemmen wij toe''.

De Vorst wenschte daarna aan de hand van de gambar Pakoean Padjadjaran, dat het nieuwe rijk in 't Oosten n.l. in de Tatar Alasan Pasagi Wetan, zou verrijzen, doch een naam daarvoor kon hij voorloopig niet vinden.

Raden Moending Mintra Kasiringanwangi werd daarna ontboden waarna hem door den Vorst werd medegedeeld, dat hij zich naar 't Oosten zou moeten begeven om een nieuw Rijk te stichten.

Als raadslieden werden aan hem toegevoegd de Dipati's Sewana Giri en Sewana Goeroe, terwijl hem als beschermsters de djimat Makoeta Siger Kantjana en de teekening van Pakoean Padjadjaran of Lawe Domas Kinasihan werden meegegeven.

De reis naar 't Oosten werd daarna door de drie Boepati's ondernomen.

Na een lange reis kwamen zij in een oerwoud.

Raden Moending Mintra Kasiringan Wangi vroeg aan de twee Toemenggoengs Sewana Giri en Sewana Goeroe of deze plaats misschien geschikt zou zijn voor de vestiging van een rijk.

De beide Toemenggoengs antwoordden: ,,Omgeven door bergen en hellend naar 't Oosten behoort deze streek zelfs tot de zeer gunstige plaatsen (galoedra ngoepoek) voor de stichting van een nieuw rijk''.

Daarna vroeg Raden Moending Kasiringan Wangi aan de Batara Sang Hijang Oetipati en aan de djimat Makoeta Siger Kantjana of hij het nieuwe rijk zou mogen stichten.

Zijn bede werd verhoord:

Er ontstond een stad met vijf bentengs welke respectievelijk van ijzer, staal, koper (messing), zilver en magneetijzer werden gemaakt. Voorts vroeg hij aan de Dewa nog 8000 ridders, 80000 soldaten en 65 bedienden voor de kraton.

Ook deze bede werd verhoord.

Nadat alles compleet was, werd door Raden Moending Kasiringan Wangi de vraag geopperd, welke naam aan deze nieuwe Kraton zou moeten worden gegeven. Na een bespreking met de twee Boepati's werd Sewana Goeroe afgevaardigd om den doorluchtigen Vorst van Padjadjaran Goesti Praboe Siliwangi mede te deelen, dat 't nieuwe Rijk gesticht was en welken naam de Goesti daaraan zou willen verleenen.

Praboe Siliwangi gaf aan het nieuwe rijk den naam Tandjoeng Singoeroe en aan den nieuwen vorst den naam Praboe Djaka Soesoeroe. Van de terugreis van Sewana Goeroe wordt niet verteld.

Teruggekomen in het nieuwe rijk van Raden Moending Kasiringan Wangi deelde hij hem mede, dat volgens den Koning van Padjadjaran het nieuw gestichte rijk Tandjoeng Singoeroe moest heeten, terwijl de nieuwe vorst den titel kreeg van Praboe Djaka Soesoeroe.

De nieuwe vorst was nog niet tevreden. Hij wenschte een gemalin en liet Sewana Goeroe naar een prinses zoeken.

Gelukkig wist Sewana Goeroe, dat in 't Rijk Bitoeng Woeloeng twee prinsessen waren, n.l. dochters van den Toemenggoeng Bitoeng Woeloeng Pangeran Djoengdjang Boewana.

De prinsessen, met mooie namen n.l. Sekar Djajanti en Djajanti Kembang werden op last van Praboe Djaka Soesoeroe ten huwelijk gevraagd. Het aanzoek viel bij den Boepati van Bitoeng Woeloeng in goede aarde, zoodat niet lang daarna de beide prinsessen in de Kraton van Tandjoeng Singoeroe tot gemalinnen van den Vorst werden verheven.

Een algemeene vergadering van rijksgrooten en anderen werd belegd ten einde 't heugelijk feit met een groot feest op te luisteren.

Zeven dagen en zeven nachten lang werd feest gevierd.

Stappen wij thans van de feestvierenden voorloopig af tot een ander verhaal.

Er wordt verhaald, dat op den top van een berg een rijk Goenoeng Goemoeroeh bestond. De Koning ervan heette Badak Tamela Soekla Panarak Djaja en had nog geen gemalin. Zijn eenige zuster heette Ratna Kembang Tan Goemilang.

Op een dag, dat de Koning op de Paseban zat uit te rusten, hoorde hij in de verte 't gejuich van de feestvierenden te Tandjoeng Singoeroe. Hij vroeg aan Ratna Kembang, waar 't gejuich van de menschen en de schoten vandaan kwam.

Zijn zuster Ratna antwoordde, dat in Tandjoeng Singoeroe de vorst bezig was zijn bruiloftsfeest te vieren met de prinsessen Sekar Djajanti en Djajanti Kembang.

De Vorst van G. Goemoeroeh kon zijn woede niet verkroppen bij 't hooren dat de poetris thans aan een ander toebehoorden, en ging, ondanks de waarschuwing van zijn zuster Ratna, naar Tandjoeng Singoeroe om de prinsessen te ontvoeren.

Daar aangekomen meldde hij zich bij den Vorst Djaka Soesoeroe aan en vroeg deze of hij geen geschenk van hem wilde aanvaarden.

Hij bezat n.l. een groote diamant, welke hij gaarne aan de bruid en bruidegom wilde aanbieden, doch wegens de grootte n.l. zoo groot als een jong van een karbouw, kon hij ze niet zelf medenemen.

Ondanks de waarschuwing van zijn gemalinnen toog Praboe Djakasoesoeroe met zijn beide Boepati's Sewana Goeroe en Giri naar G. Goemoeroeh om de diamant te halen uit de Kawah Domas.

Bij de Kawah Domas aangekomen werden Djaka Soesoeroe en zijn beide Boepati's pardoes in den Krater geduwd, waarna de opening door Badak Tamela met een groote steen werd gedicht.

Daarna ging hij terug naar Tandjoeng Singoeroe om 't rijk en de gemalinnen te veroveren.

De beide prinsessen vluchtten daarop naar de bosschen, achtervolgd door Badak Tamela, doch deze kon haar gelukkig niet gevangen nemen. De beide prinsessen, die in gezegenden toestand verkeerden, werden elk door de geboorte van een zoon verblijd. De kinderen zwerfden rond in de bosschen, totdat zij na hun 10de jaar met hun moeders zich naar Tandjoeng Saembara begaven om steun en hulp van den Vorst aldaar te zoeken.

De Vorst heette Gadjah Karoemasakti en de gemalinnen Poerbadewata en Ratna dewata.

Na 't aanhooren van de toedracht der zaak, werden de gasten door Gadjah Karoemasakti als afstammelingen van Pakoean Padjadjaran erkend, en vriendelijk in huis opgenomen.

Daarna rukte Radja Gadjah Karoemasakti met zijn leger naar Tandjoeng Singoeroe op en stak bij aankomst de stad in brand.

Een paniek ontstond, de menschen van Tandjoeng Singoeroe vluchtten naar alle windstreken of werden gedood, terwijl Badak Tamela ten laatste na een hardnekkigen strijd werd gevangen genomen.

Hij vroeg vergeving voor zijn daden, hetgeen hem door Karoemasakti werd verleend, onder voorbehoud, dat Djaka Soesoeroe en zijn twee Boepati's zoo spoedig mogelijk uit hun gevangenschap zouden worden verlost.

Samen gingen Gadjah Karoemasakti met Badak Tamela naar den Kawah Domas; de steen werd verwijderd en de drie gevangenen werden verlost. Badak Tamela vroeg aan Praboe Djaka Soesoeroe, Sewana Goeroe en Sewana Giri vergeving, welke hem door de drie verloste Boepati's werd verleend.

Voorts deed Badak Tamela afstand van zijn Koninkrijk en verzocht aan Praboe Djaka Soesoeroe om zijn zuster tot gemalin te willen nemen, hetgeen door Djaka Soesoeroe werd aanvaard.

Van Goenoeng Goemoeroeh werd de tocht aanvaard naar Tandjoeng Saembara, alwaar Praboe Djaka Soesoeroe als Koning optrad, bijgestaan door 3

gemalinnen, 2 zonen, 4 Boepati's respectievelijk 1 Toemenggoeng Sewana Goeroe, 2 Toemenggoeng Sewana Giri, 3 Toemenggoeng Gadjah Karoemasakti en 4 Toemenggoeng Badak Tamela Sekla Panarak Djaja.

Tot zoover het Pantoenverhaal.

de hovelingen van Tandjoeng Singoeroe.

Voorts werd langs een nieuw gemaakt voetpad met den heer Bakker, Onderwijzer te Tjiandjoer, een onderzoek ingesteld naar de gewezen Kraton (VIII).

(Zie Situatiekaartje).

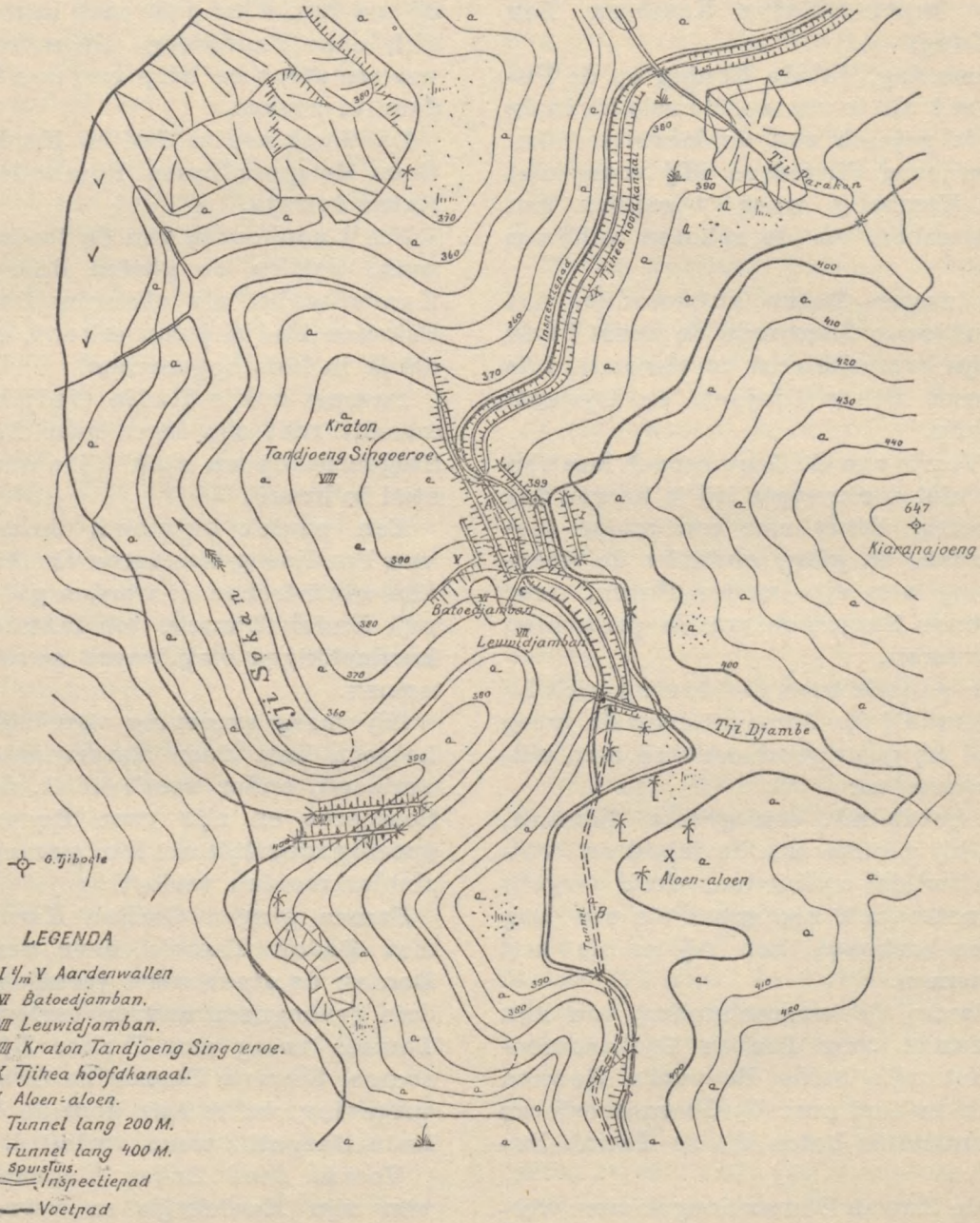

ONDERZOEK.

Na van het Pantoen-verhaal kennis genomen te hebben, maakte ik eenige opnamen van de aarden wallen, en de Batoedjamban, de vroegere badplaats van

Het terrein achter de aarden wallen was zacht glooiend en hier en daar vlak.

Groote boomen werden daar niet veel aangetroffen, waarschijnlijk weggekapt door de bevolking.

Voorts werden aangetroffen, behal-

ve de begraafplaatsen van de tijdens de uitvoering van de Tunnels overleden koelie's, nog graven, die niet op Mohamedaansche wijze zijn aangelegd, n.l. met 't hoofd naar 't Westen, terwijl de lengte veel grooter is dan de gewone graven. Muren of groote steenen, welke op de vestiging van een permanente kraton zouden wijzen, werden niet gevonden. Alleen werd tijdens die onderzoekingstocht een kleine steenen vijzel met een ovale stamper gevonden.

Het zou aanbeveling verdienen om in de geulen tusschen de aardenwallen, welke vroeger een aanzienlijke diepte hadden, opgravingen te doen.

Wellicht, dat men daar overblijfselen zou vinden, welke positieve bewijzen zouden leveren voor het bestaan van den Kraton. Tijdens den aanval op Tandjoeng Singoeroe werden de aarden wallen door de soldaten verdedigd. Vele strijders zullen wel met de wapens in de hand gevallen zijn. En uit deze nog te vinden wapens zou men de periode van het bestaan van de Kraton Tandjoeng Singoeroe eenigszins kunnen vaststellen.

Deze strategisch zeer gunstig gelegen kraton, begrensd door de Tjisokan, welke in den ouden tijd natuurlijk een veel grooter debiet had, en tevens omgeven door de bergen Tjiboele en Kiarapajoeng was bijna onneembaar te achten. De strijd, welke dus om 't behoud van den Kraton gevoerd werd, moet zeer hevig geweest zijn.

Voorts bleken aan den linkeroever van de Tjisokan, dichtbij kampoeng Tjiboele nog twee aarden wallen aanwezig te zijn.

Voorts wordt er nog verhaald, dat de G. Kiara Pajoeng (daar staat nog de groote Kiara met een kruin als een parasol) door vele wilde dieren, welke nog in 't oerbosch leven, elk jaar in de maand Moeloed bezocht worden om te gaan „moedja" bij 't heilige graf, dat daar ter plaatse te vinden is.

De aloen-aloen van „sewoe tjengkal" enz. is vlak en in aanmerking genomen, het zeer geaccidenteerd terrein in de omgeving, zeer gunstig gelegen.

Een nader onderzoek door den Oudheidkundigen Dienst in te stellen zal wellicht tot meerdere verrassingen kunnen leiden.

Voorts zal de vestiging in 't bovenstroomgebied van de Tjihea (uit de Babad Tjihea) door deskundigen nader kunnen worden onderzocht.

---

1) Het bestaan van de aarden wallen, die van een kraton of sterkte afkomstig zouden kunnen zijn, is niet zonder belang. Aan het pantoenverhaal zal alleen eenige waarde mogen worden toegekend voor zoover het in andere historische bronnen bevestiging vindt. Verg. nog wat in de Pararaton over Djaka Soesoeroeh als eersten vorst van Madjapahit uit de babad wordt medegedeeld (Nieuwe uitgave pag. 203, 221 en 223).
Red.

UIT DE JAVAANSCHE CULTUURBEWEGING.

EEN DANSDEMONSTRATIE

Djokja's afdeeling van het Java-Instituut heeft immer op het gebied van kunst haar beste beentje voorgezet. Terwijl kort geleden een dalang den leden der afdeeling heeft verrast met een verkorte lakon (tooneel), is de adellijke Commissaris Prins Soerjodiningrat intusschen op het lumineuse idee gekomen, om de vorderingen van de dansvereeniging KRIDO-BEKSO-WIROMO te demonstreeren. Natuurlijk viel dit voorstel bij het bestuur in goede aarde, en zoo hebben wij Zaterdagavond den 17 den Juni 1922 een avond mogen beleven, waarin de perfectie van de leer methode der genoemde organisatie aan duizenden belanghebbenden en belangstellenden werd aangetoond. De demonstratie is ten volle geslaagd.

Als een loopend vuurtje ging het bericht tot ver buiten Djokja rond, dat op den bewusten avond de poetridans zou worden vertoond door adellijke poetri's die middelbare scholen hebben bezocht en nog bezoeken en Europeesche meisjes. Het was dus geen wonder, dat kunstminnenden tot van Modjokerto en Poerwokerto toe speciaal naar Djokja waren overgekomen, enkel en alleen om getuige te zijn van den Bedojo en Srimpidans. „Het moet een bijzonder evenement zijn", hebben deze van veraf komende gasten ons toegefluisterd. En 't is ook een evenement geworden!

En het Djokjasche volk zelf? Dat stroomde het erf van R. Toemenggoeng Djojodipoero reeds van 7 uur af binnen en nam beslag, niet alleen van het ruime erf, maar zelfs van de boomen en heesters, die op het erf staan. Geweldig was de belangstelling. Ongeevenaard is de indruk, die op deze massa werd teweeggebracht.

Het lag voor de hand, dat de Voorzitter, de heer van Mook, met enthousiasme de bijeenkomst opende met een woord van welkom aan de gasten en in het bijzonder aan R. A. Pakoe Alam, die altijd haar belangstelling toonde in de kunst in het bijzonder en in de Javaansche cultuur in het algemeen, en die deze demonstratie met hare aanwezigheid vereerde.

„Deze bijeenkomst heeft ten doel", zoo zeide hij, „niet zoo zeer, om eene wajangvoorstelling te geven, als wel om de werking en wijze van uitvoering van het leerplan der dansvereeniging Krido-Bekso-Wiromo te demonstreeren. Hij vertelde daarbij het volgende:

1. Krido -Bekso-Wiromo is opgericht in het jaar 1918, en heeft ten doel de beoefening van Inlandsche dans (djogèd) en muziek (gamelan), en het aankweeken van de liefde daarvoor bij de ingezetenen van Java.

2. Om het doel te kunnen bereiken, heeft K. B. W. een dans- en muziekschool opgericht.

3. De dansschool heeft momenteel 19 dansmeesters en 2 dansmeesteressen met 60 leerlingen, waaronder 6 Europeesche en 9 Inlandsche meisjes.

4. Die school bestaat uit 3 klassen, ingedeeld in 7 vakafdeelingen n.l.: een vrouwendans, een fijne mannendans en 5 categorieën van „sterke" mannendansen.

5. De leerlingen krijgen de lessen niet alleen practisch, zooals vroeger het geval is geweest, maar ook in theorie. En iedere leerling zal later — wanneer steun van andere lichamen kan worden verkregen — een leerboek met de noodige teekeningen kunnen ontvangen.

6. De muziekschool, hoewel ze reeds eenige muziekmeesters en leerlingen telt, kan momenteel nog niet zoo goed functionneeren als de dansschool, aangezien de methode nog voor wijziging vatbaar is. Desniettegenstaande kan K. B. W. mededeelen, dat door deze reeds iets practisch en moderns is uitgevonden; de noten n.l. voor verschillende gamelan-instrumenten zijn nu alle in teekening gebracht. Hiermede wordt de leerling in staat gesteld, alle gamelaninstrumenten te leeren bespelen zonder leermeester.

De theoretische en practische leermethoden in de danskunst zullen straks worden gedemonstreerd door dansmeesters van de kraton, die als dansspecialiteiten hun naam reeds hebben gevestigd.

De volgorde van de demonstratie zal zijn:

1. Drie jongens, leerlingen der eerste klasse, die nog nooit een dans hebben geleerd, met 3 dansmeesters. De les wordt eerst in theorie gegeven en daarna in practijk gebracht (zonder gamelan).
2. Twee jongens, leerlingen der tweede klasse, met 2 dansmeesters. De practische uitvoering der methode wordt vertoond met muziek, terwijl de leerling reeds een ,,sampoer'' in de hand neemt.
3. Een jongen, leerling der derde klasse, met 1 dansmeester. De wenken en aanwijzingen bestaan hier slechts in aanrakingen van het lichaamsdeel, dat nog niet de gewenschte houding heeft.
4. Eerst zouden 4 Europeesche meisjes aan de demonstratie hebben deelgenomen, maar 2 van haar zijn verhinderd en vervangen door 2 Inlandsche meisjes. Ze dansen $^1/_{10}$ gedeelte van ,,Srimpi-Ronggodjamoer'' van de Kraton, uit het verhaal van het gevecht tusschen Srikandi en Larasati. (De Europ. meisjes hebben pas 3 maanden les gehad en de Inl. gedurende een maand).
5. Negen Inlandsche meisjes dansen 1/8 gedeelte van de Bedojo van de Kraton, genaamd ,,Bedojo-Bedah-Bali'' uit het verhaal van het gevecht tusschen het leger van den vorst van Djenggolo en dat van Bali.
   (Deze meisjes hebben pas een maand les gehad).
6. De spelers van de wajang-orang-voorstelling zijn leerlingen van Krido-Bekso-Wiromo, die de dansschool hebben doorloopen.
   (Deze wajangvoorstelling duurt $2^1/_2$ uur).

Deze demonstratie zou eigenlijk worden gehouden vóór het vertrek van Mevr. Resink, bij wijze van appreciatie voor haar groote belangstelling en daadwerkelijken en financieelen steun aan Krido-Bekso-Wiromo, maar wegens te kort aan tijd voor de voorbereiding gedurende de Poeasa was men genoodzaakt die uit te stellen.

Op het sein, drie bendé-slagen, traden drie dansmeesters met hunne leerlingen, die de M u l o, de Technische en de Kweekschool bezoeken, naar voren en namen plaats op de voor hen gereed gezette stoelen, die twee aan twee op drie verschillende plaatsen werden neergezet. Terwijl de twee uitersten, na de toelichting van elk punt van het leerprogram, hun verklaring demonstreerden en de leerlingen onmiddellijk de houding of slag moesten uitvoeren, zette de middelste goeroe eerst duidelijk uiteen: de verschillende opeenvolgende lichaamsbewegingen en houdingen, om daarna pas zijn leerling het door hem gegeven voorbeeld te laten navolgen. Deze methode was wel wat omslachting, maar de leerling werd daardoor geprikkeld, om het verband van punt 1 met de daaropvolgende punten goed waar te nemen, zoodat hij bij de proef elke houding heel gemakkelijk kan nadoen.

In het kort zijn de verschillende punten:

1. de houding van het lichaam, rechtop met de beenen en voeten dicht aaneen;

2. dezelfde houding met wijd uitelkander geplaatste beenen met de voeten naar buiten gericht;

3. voor- en achterwaarts marcheeren met gelijke passen;

4. buigen van een knie, terwijl de beenen in dezelfde houding worden gehouden als bij 2;

5. idem van de twee knieën en eindelijk

6. het opbeuren van de beenen.

Zoodra de leerling de 6 voorgeschreven lichaamshoudingen met gemak en smaak kan uitvoeren, wordt gepauzeerd en hem als eerste eisch meegedeeld, dat hij steeds een rechtop gerichte houding heeft in acht te nemen.

Het rechterbeen wordt naar voren gebracht, als de linkerhand zich voorwaarts beweegt. Elk slag moet altijd gepaard gaan met een zacht bukken, wat aan de beweging een zekere kracht verleent.

Dan volgt het eigenlijke tandakken. Eerst het zitten, daarna de handkus, dan de halfzittende houding (djengkeng) met de sembah, vervolgens de rechte stand met de hand op zij en daarna pas de opmarsch.

Na dezen leergang komen de oefeningen in de beweging van het hoofd, dat voorover gebogen, omgewend en gedraaid kan worden. Het schudden met het hoofd (padjak goeloe, dat geen ontkenning doch e r k e n n i n g insluit), is de moeilijkste manoeuvre.

Hierna moet men leeren de armen, handen en vingers soepel te buigen, te strekken en in trilling te brengen.

Nu zijn de oefeningen van beenen, knie, kuit, voeten en teenen aan de orde. Het gestrekt houden, ombuigen, draaien, oplichten, op de teenen zich voort bewegen, opbeuren en neerzetten zijn allesbehalve gemakkelijke bewegingen. Dan, als slot, het terugtrekken van een been, dat in een bepaalde houding is gebracht, eveneens een van de moeilijkste oefeningen.

Eerst na de volmaakte beheersching van hoofd, hals, romp en ledematen mag een begin gemaakt worden met den dans op de tonen van de gamelan, terwijl het gebruik van de s a m p o e r is geoorloofd, teneinde aan het handengemanoeuvreer meer gratie en stijl te verleenen.

Het laatste werd toen vertoond door twee leerlingen van de tweede klasse, die in 6 maanden tijd de eerste klasse hebben kunnen doorloopen.

De dansmeester van de derde klasse was de directeur zelf, Prins Tedjokoesoemo, die door zijn mooie dans, scherpe opmerkingsgave en wijze van verbeteren der bijna onmerkbare fouten der derde klassers de oefening zoo succesvol heeft gemaakt.

Met genoegen heb ik dezen edelen dansmeester met zijn superieur lichaamsbeweeg gadegeslagen, terwijl de A. M. S.ers en Muloneezen met ernst elk voorbeeld onberispelijk trachtten na te doen.

Na de demonstratie der meest begaafde leerlingen, werd drie keer op de bendé geslagen en toen kwamen van achter twee kort gejurkte blanke meisjes aangehuppeld, terwijl kort daarop twee Javaansche meisjes kalm volgden.

,,Zouden deze jonge meisjes het er wel zonder hindernissen kunnen afbrengen?'' dacht ik bij me zelf. Mijn verwachting is verre overtroffen. Niet alleen voerden zij de hoofd-,lichaams- en beenbewegingen goed uit, maar een zekere gratie kan zelfs aan den dans, ook van de Europeesche meisjes, niet worden ontzegd.

Mijn vrees voor mislukking bleek ongegrond. Met een gratie, eene prinses waardig, draaiden zij haar hals in een halfcirkel om, soepel, afgerond zonder een enkele hoekige beweging. De dansmeesteres heeft satisfactie van haar moeitevol werk om stijfheid om te tooveren in gracieuse lenigheid.

Na den serimpi-dans van de kleineren, de bedojo demonstratie door negen grootere adellijke jonkvrouwen, die de H. B. S. en M.U.L.O. bezoeken. In hare uniforme kleederkracht van blauwe kabaja met de witte kawoeng, waarvan als 't ware los neerhangt de sèrèdan, lijken deze verschijningen inderdaad meer een droom dan werkelijkheid.

Moeilijk zal het geweest zijn om deze ontwikkelde meisjes uit de hoogste klasse

der middelbare scholen te overtuigen van de moreele kracht, die uit gaat van de beoefening in het openbaar van onze edele danskunst door vrouwen. Maar groot is de voldoening geweest toen deze van nature schuchtere, ingetogen meisjes, zich bewust van den invloed van den dans op de ontwikkeling van het volk, den moed hadden om daarover heen te stappen en om de „djatmika-eigenschappen" op te geven tegen weldoordacht uitgevoerde mystische lichaamsbeweging voor een groot publiek, en alzoo de superioriteit van onze cultuur te helpen demonstreeren. Java zal deze dapperen zeker niet vergeten!!!

Dan komt de wajang wong voorstelling naar het verhaal „Babad Alas Martani" of „de stichting van het rijk Amarta", waarin alle soorten van dans worden weergegeven in overeenstemming met den lichaamsbouw der helden die een rol hebben te vervullen in het voorgestelde verhaal.

Twee momenten zullen daarbij den aandachtigen toeschouwer getroffen hebben: 1. de gending dempel, die den krijgsdans èndjèr begeleidt, omdat gamelan- rythme en dansvorm aan een „vermannelijking" van den Bedajadans doen denken; 2. de inleiding tot het gevecht van Widjasena en zijn vijand, welke wordt ingezet door een nieuwe vinding op het gebied van Javaansche toonkunst, welke a. h. w. een nieuwe strijdwijze voor oogen toovert. Hulde aan den uitvinder van deze gending!

Klokslag een uur 's nachts stierven de gamelanslagen weg, die de kebo-giro lieten hooren, als om de gasten een behouden thuiskomst toe te wenschen.

Wij hopen, dat ieder zoo voldaan huiswaarts is getogen als een der Semarangsche gasten, die opmerkte, dat deze wajang-wong voorstelling alleen reeds de reis van Semarang naar Djokja waard was.

Voor mij openen zich wijdere perspectieven.

Na dit welgeslaagd begin zal het den Directeur van Krido-Bekso-Wiromo zeker niet moeilijk vallen, om een fragment uit de lakon Swarga Bandang te doen opvoeren, waar de voorwerkster van de Bedojo-groep met haar broer de rol kan vervullen van Srikandi, op zoek naar Djanoko, en van Gatoetkotjo, die als gongslager de „Taboeh Gong" zoo handig en raak zal weten te doen neer dalen op der Korawa's hoofden.

Wie weet, wat voor verrassing de maand Besar ons nog kan geven?

Ik voor mij zal mij steeds trouw houden aan mijn devies: Hoop doet Leven!

SOETOPO.

Bintaran, 22 Juni 1922.

DE ACHTERUITGANG VAN DE BATIKKUNST.

Wie belang stelt in Javaansche kunstnijverheid, inzonderheid in het batikken, en wie de ontwikkeling dezer nijverheid gedurende de laatste tien of twaalf jaren heeft gevolgd, zal het waarschijnlijk met me eens zijn, dat de batikkerij, als kunstnijverheid beschouwd, verschrikkelijk is achteruitgegaan. Wie gedurende deze jaren altijd op Java heeft vertoefd, zal, ten gevolge van een waarschijnlijk geleide ijken overgang, dezen achteruitgang misschien niet zoo beseffen als ik, die al deze jaren van Java weg ben geweest en nu opeens het verschil zie tusschen toen en thans.

Het zal moeilijk zijn, dit verschil alleen op het papier nauwkeurig uiteen te zetten. Het is, als in al zulke dingen enkel een kwestie van gevoel en smaak.

Laat ons beginnen met het hoofdpunt: de batikkerij is tegenwoordig meestal veranderd van kunstnijverheid in industrie; de zelfstandig werkende ambachtsman is vervangen door den ondernemer en den koeli.

Hoe is dat gekomen?

Wie al deze jaren op Java heeft vertoefd, zal deze kwestie beter kunnen beantwoorden dan ik. Ik veronderstel, dat wij in den oorlog en zijn gevolgen ook hier de oorzaak moeten zoeken; al zij het, dat slechts de daardoor geschapen

toestanden binnen enkele jaren hebben volbracht wat al lang in de lucht heeft gehangen. In de geheele wereld is het noodlot der nijverheid geweest, te worden verdrongen door de industrie, en het was niet te verwachten, dat Java een uitzondering op dezen regel zou vormen. Liefhebbers van de batikkunst hadden alleen gewenscht, dat dit noodlot aan deze nijverheid nog lang zou zijn bespaard gebleven.

De reusachtige rijzing der prijzen van alles, wat de batikkerij noodig heeft, heeft het reeds spoedig voor den man, die al vroeger meestal meer of minder afhankelijk was van geldgevers, onmogelijk gemaakt, de zelfstandigheid van zijn bedrijf te handhaven. Of hij moest zijn bedrijf staken en als koeli in een van de groote batikkerijen werken, of, als het bedrijf bleef bestaan, werd het opgenomen als klein gedeelte van een groot-bedrijf, en ook zoo mocht de ambachtsman niet meer doen wat hij wilde; hij moest het werk verrichten dat hem werd opgedragen door zijn werk- en geld-gever. Koeli werd hij dus ook, al was het op een verzachte manier.

Log-System

Het batikken was een volkskunst. De ambachtslieden waren trotsch op hun werk; zij stelden er belang in. Zoo iets is van een koeli niet te vergen. Hij wordt niet meer betaald voor de kunst, maar enkel voor het werk; hoe meer werk hij verricht, hoe meer loon hij krijgt.

Wie zijn de werkgevers? Meestal Chineezen en Arabieren; de groote Javaansche bedrijven, die nog in Jogja en Solo te vinden zijn, zijn gedwongen, de methoden der vreemde Oosterlingen te volgen, willen zij niet in den strijd om het bestaan het onderspit delven. Wat deze ,,verindustrialiseering'' van de batiknijverheid ten gevolge heeft gehad, is een achteruitgang in:

1) het materiaal,
2) de bewerking,
3) de kunst.

De industrie moet goedkoop leveren. In het bizonder een industrie, die aan de behoefte moet voldoen van eene bevolking die zoo arm is als de Javaansche en die ten gevolge van den oorlog en de rijzing der prijzen nog armer was geworden. Dat de industrie in dit geval in zeker opzicht aan een economischen eisch voldeed, moet hier buiten beschouwing blijven. Het feit blijft bestaan, dat ook voor betere batiks dikwijls het goedkoopste witte goed wordt genomen, vooral inferieur Japansch fabrikaat.

Dat het batikwerk op inferieur katoen er lang niet zoo mooi uitziet, is zeker, en vooral bij doorvallend licht bekeken is nu, dikwijls ook bij betere batiks, niets meer te zien van het prachtig effect dat in den goeden ouden tijd de vergelijking van een mooien batik met de voortbrengselen van de oude glasschilderkunst deed opkomen. Ik heb batiks gehad, die tegen de zon gezien op een geschilderd kerkvenster geleken. Maar er zijn nog andere gevolgen van het gebruik van het goedkoop wit goed. Een batik op Japansch katoen is in veel korter tijd versleten dan een batik op Hollandsch of Engelsch wit goed. De fabrikant, die Japansche katoentjes verbruikt, kan dus wel goedkoop leveren, maar zijn fabrikaat is niet duurzaam, en is dus voor den verbruiker duurder dan betere waar. Iets, wat echter het gros van de Inlandsche bevolking nooit begrijpt.

Wat nu de bewerking aangaat, zoo ligt het voor de hand dat de oude, langdurige methodes voor het industrie-bedrijf niet meer te gebruiken waren. Het ,,tjappen'' (bedrukken met een stempel) dat zooveel vlugger gaat dan het ,,toelissen'' (de oude methode van teekenen met de hand) was reeds lang bekend op Java, en heeft natuurlijk door de industrialiseering van de batikkerij de overhand genomen. Tegenwoordig wordt overal ,,getjapt''; er zal haast geen plaats met een groot batikbedrijf meer te vinden zijn, waar niet de ,,tjap'' de opperheerschappij voert, en waar de massa-produktie de plaats heeft ingenomen van de individueele kunst. De tjap-methode is dusdanig volmaakt geworden, dat er reeds eene zeer bepaalde kennis noodig is, om met zekerheid

te kunnen zeggen, of een batik „tjap" of „toelis" tangan is.

De langdurige bewerking van het witte goed, die het eigenlijk batikken voorafgaat, en die vroeger een der gewichtigste deelen uitmaakte van de batikmethode, is in een tjapbedrijf natuurlijk of tot een minimum beperkt, of in het geheel vervallen. In Solo wordt b.v. ook in de groote tjapperijen het witte goed nog geolied; in Ambarawa wordt het, zoo als het uit de baal komt, getjapt, gaat de indigo-kuip in en is dus binnen 24 uur gereed voor den verkoop, terwijl Solo ten minste 8 dagen of langer noodig heeft. Solo zal dientengevolge in den strijd om het bestaan spoedig het onderspit delven; de Javaansche verver van Solo zal of moeten bezwijken voor den pienteren Chinees van Ambarawa, of zal diens moderne methoden moeten volgen. Wie zien wil, hoe de batikkunst wordt vermoord, moet een bezoek brengen aan Ambarawa; liefhebbers van „vooruitgang" zullen verrukt zijn over wat ze daar zien, maar liefhebbers van het batikken als volkskunst en kunstnijverheid zullen met hartzeer dit drukbedrijf gadeslaan. Want voor liefhebbers is een oliedruk een slecht surrogaat voor een schilderij.

Het ergste echter is, dat de batikkunst als zoodanig meer en meer zal verdwijnen. Ik bedoel met kunst niet de ambachtsmethode als geheel, maar het kunstgevoel dat aan het Javaansche volk eigen was en zich uitte in teekening en samenstelling van kleuren.

Zooals in Europa schilderscholen hebben bestaan die in hunne voortbrengselen duidelijke kenteekenen droegen, waaraan een kenner op het eerste gezicht kan zien, van waar de schilderij afkomstig was, zoo was het vroeger ook met de batikkunst op Java: Solo, Jogja, Pekalongan, om maar enkele van de voornaamste batik-centra te noemen, hadden ieder hun eigen „richting" wat betreft patronen, kleuren, en ook de Europeaan, die enkele jaren op Java had vertoefd en een open oog had voor en een weinig belang stelde in Inlandsche kunstnijverheid kon spoedig leeren, met eenige zekerheid b.v. een Solo-batik van een Jogjabatik te onderscheiden.

Weliswaar was de conservatieve Javaansche ambachtsman gebonden aan zekere patronen en kleursamenstellingen die altijd de eene generatie van de andere had overgenomen, maar binnen den beperkten kring was er nog wel speelruimte om aan zijn eigen kunst, zijn eigen fantasie uiting te kunnen geven. Gezonde concurrentie en het schoonheidsgevoel, dat aan het Javaansche volk inhaerent was, zorgde er voor, ook den kunstenaar in den ambachtsman aan te sporen.

Tegenwoordig loopt de batikkunst gevaar „heimatslos" te worden, d.w.z. dat het vervaardigen van batiks niet meer beperkt blijft tot de plaatsen waar zij eigenlijk tehuis behoorden. De Arabier of Chinees, eigenaar van een batikkerij die ziet, dat de eene of andere soort batik bizonder gewild is, begint direct ook deze batik te fabriceeren. Hij laat uit de streek, waar de gewilde batiks vandaan komen, een of meer toekangs halen, die zijn eigen werkvolk moeten onderwijzen. Op het oogenblik zijn de bovenbedoelde groote „richtingen" nog duidelijk kenbaar, maar Solo-batiks b.v. worden tegenwoordig reeds in verschillende plaatsen vervaardigd, zooals in Ambarawa, Kaliwoengoe en zelfs Pekalongan en Tegal. Eene hybridiseering van verschillende richtingen van patronen en kleur-samenstellingen is reeds begonnen.

Erger is echter de invloed, dien de vreemde werkgevers op de patronen uitoefenen. Arabier en Chinees vragen er niet om, of de patronen hunner batiks nog oorspronkelijk Javaansch zijn of niet. De europeesche invloed, die in de Pekalongan-batiks de opperheerschappij heeft, en de Chineesche motieven, die b.v. in Lasem zeer duidelijk zijn, worden door hen natuurlijk nog verder uitgebreid. Het laatste en afschuwelijkste op dit gebied, dat ik enkele dagen geleden in Pekalongan heb gezien, was een sarong met een beeld van Roodkapje. En deze smakeloosheid, die zeer gewild blijkt, werd in massa besteld

door Chineezen en Arabieren en zal binnen korten tijd in duizenden exemplaren over geheel N. I. verspreid zijn.

Een andere tak van de batikkerij te Pekalongan is tegenwoordig het namaken in „tjap" van Madras-sarongs, de zoogen. kain pelekat, en van Europeesche geweven sarongs.

In Ambarawa, waar de Chineezen (in het bizonder de Chineesche dames) grooten invloed uitoefenen op de patronen der batiks, die in hunne fabrieken worden vervaardigd, ontmoet men dikwijls patronen, die aan Europeesche gedrukte katoentjes zijn ontleend, en een monsterboekje met eenige honderden monsters van Europeesche behangsel zal er zeker de smakeloosheid doen orgiën vieren.

Ik heb er patronen ontmoet, die aan vloertegels waren ontleend, en op een tjap maakte het R. K. stralenkruis een gedeelte der teekening uit.

In Solo verdwijnen de oude Javaansche patronen ook meer en meer, ofschoon daar de Javaansche invloed nog betrekkelijk de overhand heeft. De fabricatie van de prachtige , echt-Javaansche oude Solo-batiks met hun mooie, goudgele soga-kleur is tegenwoordig uitsluitend in Chineesche handen en ook daarin is de Chineesche invloed reeds te herkennen.

Gevaarlijk is ook het „overnemen" van patronen, dat door de eigenaars van batik-fabrieken in het groot wordt bedreven. Zij komen dikwijls naar de verschillende batik-centra, zooals Solo, Jogja, Banjoemas, Tasikmalaja enz., en indien zij er een batik met een nieuw en mooi patroon zien, wordt er dadelijk een aangekocht, een „tjap" van het patroon wordt vervaardigd, en in duizenden van goedkoope kains gaat het de wereld in, terwijl de Javaansche kunstenaar de toespijs bij zijn rijst niet eens verdient. En heel spoedig zal b.v. een Chinees dit nieuwe patroon nog „verbeteren" met ingredienten zijner eigen fantasie, die een mengelmoes is van alles wat niet mooi is.

Ik zou nog meer voorbeelden kunnen aanhalen, maar de reeds genoemde zullen voldoende zijn om aan te toonen, dat de batikkunst tegenwoordig symptomen vertoont van achteruitgang, die haar reden van bestaan als kunst ernstig bedreigen.

Hoe kan zij gered worden? Nog heeft het Javaansche volk de waardeering voor de schoonheid zijner oorspronkelijke kunst; niet alleen de beschaafde Javaan, maar ook de gewone werkman en de orang tani houdt nog vast aan de kleuren en patronen, zooals zijn voorouders ze hebben gedragen. Ik ben er van overtuigd, dat ook een koeli op het land die de keuze heeft tusschen een kain met een oud Javaansch patroon en een ander met een verbasterd mengelmoes, aan het eerste de voorkeur zal geven, indien prijs en uitvoering overeenkomen. De moderne jeugd in de groote steden, de modegekken onder de Javanen, zorgen er echter voor, dat de smakeloosheid ook in betere kains hoogtij kan vieren. Er moet voor gezorgd worden, dat ook de koeli een goedkoope kain met echt Javaansche patronen kan koopen, en dat de modegekken een uitzondering blijven.

De redding der batikkunst moet uit het Javaansche volk komen, maar wel is het noodig er voor te zorgen, dat het schoonheidsgevoel, hetwelk dreigt in te slapen, wakker gehouden wordt, en dat de Javaan, waar noodig, er op gewezen wordt, de kunst van zijn volk te waardeeren en vreemde invloeden terug te wijzen.

(Locomotief 10 April 1922).

Inlandsche Nijverheid en het „Make Money"-systeem.

Er wordt in de bladen, vooral die in Midden Java, wel eens meer geklaagd over de materialiseering van de kunstnijverheid der inlandsche bevolking, waardoor dan de kunst in het gedrang komt en plaats maakt voor prutswerk om zoo gauw mogelijk geld ervoor te maken.

Zoo kwamen wij in de Loc. een artikel tegen over het langzamerhand verdwijnen van de hand-batikkunst en het meer en meer toenemen van het tjap-batikken van sarongs. Ook wordt er geklaagd over de verdwijning van de echt Javaansche batik-motieven, waarvoor in de plaats komen Westersche motieven, o.a. bloemruikers, roodkapjes, speelkaarten, etc. etc. In een woord, het make money-systeem heeft een revolutie teweeg gebracht in de specifiek Javaansche kunstnijverheid.

Om zoo gauw mogelijk de arbeid productief te maken is men er toe overgegaan de methode toe te passen, welke het meest daaraan voldoet.

Het is ontegenzeggelijk waar, dat men tegenwoordig meer tjap-sarongs op de markt aantreft dan met de hand gebatikte, en meer westersche motieven dan specifiek Javaansche, zooals men ze kan aantreffen in het standaard werk van Jasper en Pirngadi.

Dit geval van verwaarloozing van de kunst in de inlandsche nijverheid, treft men in alle onderdeelen aan. Er is geen, oorspronkelijke huisnijverheid, waar niet in den loop der tijden het make money systeem wordt toegepast.

Zoo b.v. in het midden Bantamsche in het district Tjimanoek, waar men vroeger de welbekende „polèngs" — geweven sarong — kon krijgen, welke in duurzaamheid hun weerga niet vonden. Wie wel eens de kampongs in de binnenlanden bezoekt, niet alleen in Bantam, maar ook in de andere Soendalanden, wordt dikwijls verrast door het geluid van de inlandsche weefstoel.

Deze nu begint alras te verdwijnen omdat het materialisme ook de inlandsche vrouw heeft aangetast.

Ook zij vindt nu, dat een arbeid van dagen niet betaald kan worden door een product van slechts eenige guldens waarde. Door de goedkoopte van de sarongs verkiest zij liever eenige guldens meer uit te geven aan een kleedingstuk, dat zij kant en klaar aan kan trekken dan eenige dagen te tobben over een polèng, waaraan zij tijd moet besteden, welke beter gebruikt kan worden aan meer productieven arbeid.

In Tjimanoek (Bantam) worden thans demonstraties gehouden met een soort weeftoestel, waarmee de lieden vijfmaal zooveel polèngs kunnen vervaardigen dan vroeger met de hand, terwijl een ambtenaar van het Landbouwdepartement, speciaal belast met het toezicht op de demonstraties, er ook nog een markt zoekt voor het daarvoor benoodigde garen.

Van inlandsche zijde vernemen wij, dat de aldus vervaardigde polèng niet erg duurzaam van aard zijn, terwijl het garen „van het gouvernement" nog een langdurige bewerking behoeft, om het „gaar" te maken.

Ziehier dus weer een achteruitgang van het „kunst"-product.

Een frappant geval van het roef-roef klaarmaken voor de markt, ondervonden wij zelf kort geleden bij eene bestelling van Balineesch houtsnijwerk. Wij vroegen ons toe te zenden een „Wishnoe op Garoeda". De prijs was ongelimiteerd, indien wij slechts een kunstproduct, een product van echt Balineeschen kunstzin, konden krijgen.

Een paar weken daarna werden wij verrast met de aankomst der bestelling. Zeker, het houtsnijwerk dat wij ontvingen, is nog „kunstig", maar de sporen van het „make-money systeem en het willen voldoen aan zg. „westersche kleurenpracht" brachten ons niets dan teleurstelling.

Verbeeldt u eens, de Garoeda met een dodot in rood, wit en blauw!

De piek van Wishnoe eveneens in die kleuren, alleen afgewisseld met goud tusschen de hoofdkleuren. Het ergste is nog, dat de man op het voetstuk met witte verf de volgende woorden er bij kladde: „Ini Wishnoe noenggang Garoeda". Bij nadere informatie vernamen wij, dat het stuk gemaakt werd in precies tien dagen, terwijl er vroeger maanden aan werd gewerkt.

Een troost hadden wij echter, dat degene wien wij het stuk als souvenir schonken, als herinnering aan Indië, er over verrukt was en later in Engeland dwepen gaat met den kunstzin van den „Balinese".

Wij zijn van meening, en daarin zullen wij zeker tegenstanders ontmoeten, dat de inlandsche nijverheid, voornamelijk de batik- en weefkunst, de koperslagerij, de houtsnijkunst, geen make money systeem noodig heeft, omdat de producten toch geen plaats op de wereldmarkt kunnen vinden. De sarongs en polèngs en koper- en houtsnijwerken zijn voor buitenlanders toch niets anders dan luxe artikelen, geen gebruiks-artikelen. Wel heeft de hoedenmakerij van Tanggeran eenige vermaardheid gekregen maar dit is dan ook de eenige inlandsche nijverheid welke in het buitenland een ruim afzetgebied vindt.

Wij zouden daarom de mechanische werkmethode toegepast willen zien in de katoennijverheid, waar hier op Java nog veel te weinig belangstelling voor bestaat.

Het is nog niet algemeen bekend, dat bijv. in het Zuid Bantamsche, in het district Malingping, door de bevolking met primitieve toestellen zeer bruikbare handdoeken worden vervaardigd, van elke dikte en afmeting, en welke heusch niet onder behoeven te doen voor import artikelen. Ook vervaardigt de bevolking daar de zg. soetraganas voor kleedingstukken. Een jas soetraganas kan men best dragen.

In het kort, voor algemeene gebruiks-artikelen wenschen ook wij een mecha nisch productiesysteem, maar niet voor artikelen, welke alleen voor den inlander onontbeerlijk zijn of welke alleen voor den inlander als kunstvoorwerpen op de markt worden gebracht. K

(Java Bode 15 Juni 1922).

* * *

Het bovenstaande zou nog met verscheidene voorbeelden kunnen worden toegelicht. In aansluiting daaraan wijzen wij op de bekende tafel- en andere kleedjes, welke voor Europeesche liefhebbers (!) van batikwerk en inzonderheid voor touristen worden vervaardigd. Men is getroffen door de mooie kleurencombinatie van de Javaansche doeken en wil nu ook wel zoo iets op de tafel, op het buffet of „achter de piano" hebben. Maar als „bewijs van echtheid" moeten er wajangfiguren op: een simpele hoofddoek, slendang of kain is wel wat al te eenvoudig. De Javaan ziet hierin een middel om geld te verdienen en hij zal „aan de behoefte voldoen" Het resultaat? De uitvoering laat gewoonlijk heel wat te wenschen over, de compositie met de doelloos over de lap heen en weer springende wajangpoppen is afschuwelijk en de uitbeelding van deze poppen is van dien aard, dat de Javaan — die toch anders wel op de hoogte is van de geliefde wajang-figuren! — moeite heeft om de personen te herkennen en in een lach schiet als men hem vraagt, of dit monster nu werkelijk Baladewa of Djanaka of Wrekodara is. Op de Baraboedoer maakt men het nog mooier: daar wordt „de plaatselijke kunst" in eere gehouden en men legt den bezoekers doeken voor met boeda-figuren met verdraaide armen, acrobatisch gevouwen beenen, stompjes van neuzen enz., in het kort: afbeeldingen, die men — als het Westersche personen betrof — het aankijken niet waard zou vinden, maar die men slikt als „Javaansche kunst"! En deze specima van „Javaansche kunst" gaan straks naar Europa en Amerika waar men zal constateeren, dat alle berichten over hoogstaande kunstuitingen op Java toch maar schromelijk overdreven zijn en dat die veel geroemde Javaansche kunst feitelijk niet veel hooger staat dan de primitieve artisticiteit van Papoea's op den laagsten trap van ontwikkeling.

Niet alleen het batikwerk wordt door deze knoei- en knutselpractijken omlaag gehaald. Ook het koperwerk wordt toegetakeld met „wajang-gedrochten", en bloem-guirlandes, welke wellicht in

een eerepoort van een boerendorp heel aardig zouden staan, maar welke toch eigenlijk de eer te na moesten komen van den Javaanschen kunstenaar, die in zijn oude bokor-versieringen getoond heeft, heel wat ander en beter werk te kunnen leveren.

In verband met het bovenstaande kan worden opgemerkt, dat er door het Java-Instituut pogingen zullen worden gedaan, om den Javaanschen smaak in het batikwerk in nationale richting te houden. Middelen hiertoe zijn o.m. het verkrijgbaar stellen van goede — oude of nieuw-ontworpen — teekeningen en het houden van tentoonstellingen. Er wordt daarbij een beroep gedaan op de medewerking van Javaansche zijde, bijv. op die van de onderwijzers, die bij het teekenonderwijs veel kunnen bijdragen om den smaak van hun leerlingen te vormen. Een stel batik-voorbeelden (oorspronkelijk Javaansche patronen en motieven) is bij het Depot van leermiddelen verkrijgbaar. Deze verzameling zal zoo veel mogelijk worden uitgebreid.

Maar bovenal: Iedere Javaan (Soendanees, Madoerees) eische voor hoofddoek, slendang, kemben, tapih, bebed, saroeng onvervalschte Inlandsche patronen!

J. K.

SOBO-KARTI.

In voldoening aan het bepaalde in artikel 10 van het Huishoudelijk Reglement heeft het Bestuur het genoegen hieronder te laten volgen het verslag der Vereeniging Sobo-Karti over het jaar 1921.

Algemeene beschouwingen

Gedurende het verslagjaar verkeerde de vereeniging in een toestand die, gelijk die in het jaar 1920, over het algemeen vrij gunstig is te noemen.

Daar de vereeniging nog niet de beschikking heeft over voldoende middelen waarmede zij in staat zou zijn om het door haar beoogde doel op meer veelzijdige wijze na te streven, kwamen haar werkzaamheden gedurende het verslagjaar in het algemeen met die in 1920 overeen: zij bestonden dus wederom bijna geheel in het organiseeren van openbare uitvoeringen van Javaansche tooneel- en danskunst en wel meest van wajang-wong. Toch mogen eenige opmerkelijke verschillen gekonstateerd worden: het aantal voorstellingen was belangrijk grooter; bovenal echter werd hunne kwaliteit, ook naar het oordeel van buitenstanders, zeer bepaald beter; om deze kwaliteit nog verder te verhoogen werd de wenschelijkheid ingezien een danscursus voor de spelers te openen, die in het verslagjaar jaar werd voorbereid, en waarvan thans meegedeeld kan worden, dat zij veelsucces belooft.

Waar de groote meerderheid der voorstellingen geheel door de dilettanten spelers gedragen werd, die zich daartoe belangrijke opofferingen aan tijd en moeite moesten getroosten, is een bijzonder woord van dank aan deze spelers, meerendeels leden onzer vereeniging, hier op zijn plaats. Bovendien mag opgemerkt worden, dat deze actieve medewerking een gelukkig bewijs is voor een intensieve belangstelling in dezen vorm der klassieke Javaansche kunst; het is trouwens bepaald, onmiskenbaar dat de werkzaamheden van Sobo-Karti die belangstelling in Semarang bepaald veel levendiger gemaakt heeft, in het bijzonder in de kringen der Javaansche intellectueelen, en niet het minst bij de jongeren. De voortdurende stijging van het ledental is hiervan mede een bewijs. Overigens bleef ook de belangstelling der andere Javaansche bevolkingsklassen levendig, zooals uit het bezoek blijkt, al kan niet worden ontkend, dat wat beoefend is nog niet in zijn volle beteekenis door de massa wordt begrepen.

Een voorstelling van meer afwijkend karakter was de laatste van het seizoen waar door de welwillendheid en onder de leiding van den Wedana van Tenggeles Javaansche muziek op bijzondere

tokkelinstrumenten ten gehoore werd gebracht.

De werkzaamheden in andere richting beperkten zich tot enkele voordrachten. Het blijft echter de bepaalde bedoeling van het Bestuur der vereeniging op den duur ook op meer veelzijdige wijze naar de vervulling van haar doel te streven.

Mocht de vereeniging zich te Semarang in een stijgende populariteit verheugen, zoo trok zij ook buiten Semarang reeds meer de aandacht; edellieden uit Solo en Djokdja hebben zich vaak in het openbaar gunstig over haar uitgelaten, terwijl op Tegal, Rembang, Madioen, Batang enz. vereenigingen zijn opgericht met ongeveer hetzelfde doel en streven als Sobo-Karti, waarbij door onze vereeniging eenige malen inlichting en zelfs hulp kon worden verstrekt.

Gedurende het verslagjaar had de vereeniging de eer dat het den huidigen Landvoogd, bij zijn bezoek te Semarang heeft behaagd op 15 September een der feestvoorstellingen voor een korten tijd bij te wonen.

Organisatie.

Bestuur.

Op het einde van 1920 was het Bestuur der Vereeniging als volgt samengesteld:

Mohamad Joesoef	Voorzitter
R. M. Volborth	Secretaris
Ir. Thomas Karsten	Penningmeester
Soewardi Surjaningrat	Commissaris
Soekarno	id.
H. van Mook, afgevaardigde v.d. „Sem. Kunstkring"	
Nosingo, afgevaardigde v.d. Mangoenhardjo	
Brotosoedirdjo, afgevaardigde van Boedi-Oetomo.	
Wiwoho, afgevaardigde van Nat. Ind. Partij.	
Wirjoprawito, afgevaardigde van Tjahjo-Hardjo	
Dr. Permadi, afgevaardigde van den Gemeenteraad.	

Met ingang van 1 Januari 1921 bedankte de Heer Volborth als Secretaris.

De Heer Moh. Joesoef verklaarde zich bereid voorloopig het secretariaat waar te nemen tot er een nieuwe Secretaris gevonden zou zijn.

Voorts bedankte de Heer Soekarno als Commissaris, terwijl de Heeren van Mook en Soewardi Surjaningrat wegens vertrek naar Djokdja hun functie als Bestuurslid ook moesten neerleggen.

Op de algemeene vergadering gehouden den 10en April 1921 werd tot Voorzitter gekozen de heer Soemarsono en tot Secretaris de Heer Moh. Joesoef, terwijl in de plaats van de Heeren Soekarno en S. Surjaningrat werden gekozen resp. de Heeren Tjokrodipoetro en Tirtosoegondo. Als gevaardigde van de Sem. Kunstkring werd in de plaats van den Heer van Mook aangewezen den Heer M. G. van Heel.

In September 1921 heeft de Heer Tjokrodipoetro als Commissaris ontslag gevraagd, zoodat op het eind van 1921 het Bestuur uit de volgende personen bestond: Soemarsono, Voorzitter, Moh. Joesoef, Secretaris, Ir. Thomas Karsten, Penningmeester, Tirtosoegondo, Commissaris, Ir. M. G. van Heel, afgevaardigde van de Kunstkring, Nosingo, idem van Mangoenhardjo, Brotosoedirdjo, idem van Tjahjo-Hardjo, Wiwoho idem van Nat. Ind. Partij en Dr. Permadi idem v.d. Gemeenteraad.

De „Regentenbond" en de „Sarekat-Islam" hebben van het recht een afgevaardigde in het Bestuur te benoemen tot dusverre nog geen gebruik gemaakt.

Commissie van de uitvoeringen.

In verband met de steeds toenemende werkzaamheden van de Comm. v. d. U., vooral tijdens de voorstellingen, werd noodig geacht deze Commissie uit te breiden. De leden v. d. C. v. d. U. verdeelden hun werk onderling. De C. v. d. U. bestond uit de Heeren Soemarsono enTirosoegondo resp. als Voorzitter en Secretaris, de Heer Moh. Joesoef als vertegenwoordiger v. h. Dagel. bestuur, voorts de Heeren Dr. Permadi, Soekarno, Soedjono, Wirjoprawito, Soetario, Mohamad, Soerarso, Djokosoepratno, Tjokrosoepoetro. Ismaoen al.

Sosromardojo en Soepangat Adiwinata.

In Augustus 1921 trad de Heer Soemarsono-Tjokrodirdjo als Voorzitter der Commissie af; hij werd vervangen door den Heer Dr. Permadi.

Leden.

Op ult. 1920 bedroeg het aantal leden, zooals vermeld in het vorig verslagjaar, 284, w.o. 45 Europeanen en 1 Chinees. Gedurende het verslagjaar kwamen er 184 leden bij, dus totaal 468; er moesten echter wegens vertrek, overlijden enz. 58 leden worden afgeschreven t.w. 46 Inlanders, 11 Europeanen en 1 Chinees, zoodat op ult. 1921 overbleven 410 leden, tw. 349 Inlanders, 54 Europeanen en 7 Chineezen.

Vergaderingen.

Het Dagelijksch Bestuur n.l. de Voorzitter, Secretaris en de Penningmeester hield gedurende het voorstellingseizoen bijna geregeld per week op Vrijdagavond dan wel op Zondagavond eene vergadering, welke nu en dan ook werd bijgewoond door den Secretaris van de C. v. d. U. den Heer Tirtosoegondo voor de bespreking van belangrijke zaken, de voorstellingen betreffende. Deze vergaderingen werden gehouden ten huize van den Voorzitter, dan weer ten huize van den Secretaris en twee maal bij den Penningmeester te Oengaran.

Er werd éénmaal eene complete Bestuursvergadering en éénmaal een Algemeene vergadering, resp. op 19 Maart en 10 April 1921 gehouden, beide in de Paseban.

Werkzaamheden.

Localiteit.

Daar de Vereeniging nog niet ten behoeve harer uitvoeringen over eeneigen gebouw beschikt, werd evenals het vorig jaar met blijvende gevoelens van dankbaarheid gebruik gemaakt van de Paseban op het erf van de Regentswoning.

Uitvoeringen.

In 1921 werd met het geven van voorstellingen een aanvang gemaakt op den 26 Juni. Sedert werd evenals het vorig jaar zonder eenige stoornis eens per week des Zondagavonds een uitvoering gegeven.

Overigens moge worden verwezen naar het hiernevengaand uitvoerige verslag, uitgebracht door de Commissie voor de Uitvoering.

Al de voorstellingen werden gegeven met vergunning van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur verleend bij zijn Besluit dd. 5 Juli 1921 No. 9332/66.

Voordrachten. In 1921 werden twee voordrachten gehouden t.w.: od 12 Februari 1921 door den Heer R. Soemarsono Tjokrodirdjo over toonkunst of „gending"; op 8 December 1921 door den Heer R. M. S. Soerjokoesoemo, lid van den Volksraad over „Wajang", als onderwerp: „Kresno goegah" en „Raden Norojono in de leer bij den begawan Bagaspati", twee episoden uit de Wajang Poerwo.

Steun.

Subsidie. Met een uitvoerig toegelicht rekest dd. 28 Juli 1921 heeft het Bestuur van Sobo-Karti de Gemeenteraad verzocht, om de subsidie voor voorstellingen van f 40.— te verhoogen tot f 60.— en voor voordrachten f 25.— per keer. Na onderzoek van de boeken zijdens de Gemeente, werd bij schrijven van den Burgemeester dd. 2 November 1921 No. 47 aan ons Bestuur medegedeeld, dat de Gemeenteraad in zijn vergadering van 28 October 1921 overeenkomstig het request besloten had, de jaarlijks ineens toe te kennen tegemoetkoming ad f 1000.— te behouden en de bijdrage per te houden voorstelling of voordracht op de gevraagde bedragen te brengen met dien verstande, dat de totale subsidie in geen geval meer zal bedragen dan f 3000.—

Andere steun. Wederom mocht de vereeniging behalve van de Gemeente ook van verschillende andere zijden steun ontvangen. Ons eerelid, de Heer C. T. J. Joseph stond zijn prachtige gamelan ten gebruike af voor de

voorstellingen gegeven tijdens het bezoek van Z. E. den Gouverneur-Generaal.

Van de Hollandsche vertaling van het vorig jaarverslag werden ons door de LOCOMOTIEF een honderdtal overdrukjes afgestaan.

Financien.

Algemeene toestand.

Moest het vorige financieele verslag aanvangen met het konstateeren van de financieele onzekerheid, die het eerste vereenigingsjaar kenmerkte, zoo kan thans opgemerkt worden dat te dezen aanzien vooruitgang heeft plaats gehad. Dit gold intusschen vooral voor het laatste gedeelte van het verslagjaar, nadat de regeling der Gemeentelijke subsidie, boven vermeld, was herzien.

Tevens is er dit jaar ook een aanvang mee gemaakt de kosten voor de uitvoeringen en de overige vereenigingskosten meer uit elkaar te houden, en de eersten te specificeeren, waardoor een beter overzicht over het geheel kan worden verkregen. Hieruit blijkt ten duidelijkste dat de voortdurend terugkeerende uitgaven voor huur van gamelan en kleeding zoo groot zijn, dat het op den duur een zeer belangrijke besparing zou beteekenen, indien deze zouden kunnen worden aangekocht, daar de jaarlijksche huurkosten voor de gamelan 15 a 25%, voor de kleeding zelfs ruim 50% van de aanschaffingskosten bedragen.

Intusschen kon hier nog niet toe worden overgegaan. De afbetaling van de verbetering der Paseban drukte nog op dit verslagjaar; daarnaast leidde de inderdaad noodige verbetering der voorstellingen tot meerdere uitgaven, zoodat van een overschot nog geen sprake kon zijn, en ook thans weer het overgroote deel der jaarlijksche vaste Gemeentesubsidie en der contributie voor de uitvoeringen werd gebruikt.

Als geheel leverde het boekjaar daarbij echter geen nadeelig saldo meer op, al kon het verlies over 1920 slechts voor een klein gedeelte worden ingehaald. Kon de noodige afschrijving op de inrichting der paseban en op den inventaris daarbij wel plaats hebben, zoo werd met de afbetaling van het voorschot aan de Sem. Kunstkring nog steeds geen aanvang gemaakt.

Afgezien van deze resultaten, had de vereeniging steeds moeite met hare kasmiddelen, vooral doordat het grootste deel der uitgaven (kosten voor de voorstellingen) kontant moet geschieden, dei meeste inkomsten echter (kontribuites en subsidies) eerst na eenigen tijd binnenkomen.

Toelichting bij enkele posten.

Onder inventaris valt een bescheiden bedrag, dat reeds besteed is aan aankoop van eigen requisieten.

De Contributies zijn bijna het dubbele van die over 1920; over het algemeen komen zij vrij goed binnen, vooral tijdens het seizoen der voorstellingen; de vertraging is soms echter belangrijk, wat evenwel vaak ook in de moeilijkheden, die de inning van vele kleine bedragen met zich brengt, zijn oorzaak vond. Hierdoor was de achterstand op het einde van het verslagjaar vrij groot; medegedeeld kan worden dat op het eind daarvan een andere regeling werd getroffen, die sedert dien ook betere resultaten gaf. Het aantal bepaalde wanbetalers is betrekkelijk gering.

De entrée's zijn in totaal even hoog als in 1920, wat per voorstelling een achteruitgang beteekent. Waar het totaal bezoek (incl. leden) aan de voorstellingen niet geringer leek, spruit dit ongetwijfeld voort uit het lidworden van vele der vroegere losse bezoekers.

De bijdrage Comité bezoek G. G. werd gegeven voor de beide tijdens dat bezoek georganiseerde kostelooze voorstellingen.

De kosten der uitvoeringen komen, voor totaal 24 uitvoeringen, excl. verlichting, drukwerk en mandoer, neer op ruim f 120.— per voorstelling; zonder mederekening der voorstellingen bij het bezoek van den G.G., die bijzondere kosten meebrachten (versieringen enz.), wordt dit bedrag bijna f 10.— minder.

De elektrische verlichting der paseban, hoewel praktisch onvermijde-

lijk, is zeer kostbaar; door het uitschakelen van het grootste gedeelte buiten het speelseizoen, en een regeling tot medebetaling door de vereeniging Tjahjo-Hardjo zullen de kosten in 1922 gereduceerd kunnen worden.

De consumptie, in de specificatie genoemd, heeft betrekking op de gratis consumptie die aan onze dilettanten-spelers, die overigens zonder betaling medewerken, bij hun optreden wordt verstrekt.

Vooruitzichten.

Waar het afgeloopen jaar voldoendegegevens verschafte, om voor 1922 een begrooting te kunnen opstellen als leiddraad voor de uitgaven, zal de onzekerheid ten aanzien der geldelijke resultaten nog verder kunnen worden gereduceerd.

Met de — inderdaad onmisbare — Gemeentelijke subsidies en een voldoend ledental, zou de huidige werkwijze financieel kunnen worden volgehouden, echter is het verkrijgen van middelen voor de aanschaffing van eigen kleedingstukken, gamelan enz. dringend noodzakelijk, terwijl er naar moet worden gestreefd daarnaast ook voor andere, thans nog te zeer op den achtergrond blijvende vereenigingsdoeleinden, gelden beschikbaar te krijgen.

Voor de intrede van het seizoen, dat de vereeniging weer met haar wekelijksche voorstellingen zou beginnen, noodigde de Commissie voor de Uitvoeringen verschillende daarvoor in aanmerking komende vereenigingen (in het bijzonder de, welke als doel hebben het beoefenen der Inlandsche dans- en gamelankunst) uit tot medewerking en steun.

Dit heeft slechts gedeeltelijk succes gehad; de vereeniging kon zich dientengevolge verheugen in de medewerking van eenige leden van de dansvereeniging Langen-Matojo.

Verwacht wordt, dat in de komende jaren hierin verbetering komt.

Voorstellingen.

Gedurende het seizoen zijn uitgevoerd:

26 Juni. Wajang Orang Poerwo, episoden uit den strijd van Praboe Romo tegen den wreeden vorst van Ngalengko, Praboe Dosomoeko (vervolg van de laatste vertooning in 1920).

3 Juli. Wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo, afgewisseld door gambijongan (dansen uitgevoerd door een danseres).

10 Juli. Wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo en Gedok; het geheel gespeeld door leden van de vereeniging Langen-Darmo, Solo.

17 Juli. Wajang Orang Poerwo, episoden uit ,,Raden Norosomo''.

24 Juli. Wajang koelit Poerwo (schimmenspel), lakon, ,,Praboe Titipanti'', dalang R. Reksowidjojo, Solo.

31 Juli. Gamelanspel, ten gehoore gebracht door blinde nijogo's en wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo.

7 Augustus. Wajang Orang Poerwo, episoden uit ,,Praboe Batoro Romo'' (vervolg van de opvoering van 26 Juni).

14 Augustus. Wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo, afgewisseld door gambijongan, w.o. ,,Bondan-Tjondro kirono''.

21 en 28 Augustus. Wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo.

4 September. Wajang Orang Poerwo, episoden uit ,,Bambang Soemantri ngèngèr'', voorafgegaan door gambijongan.

11 September. Wajang Poerwo, vervolgepisoden uit ,,Bambang Soemantri ngèngèr'', voorafgegaan door gambijongan.

14 en 15 September. Ter gelegenheid van het bezoek van Z. E. den Gouverneur-Generaal aan Semarang. Wireng, fragmenten, uit de wajang Poerwo en Gedok, afgewisseld door gambijongan.

25 September. Wireng Langen-drijan. fragmenten uit de wajang Gedok en Pentoel Tembem, gespeeld, door Solosche danseressen en een lid van Sobo Karti.

2 October. Wireng, fragmenten uit de wajang Gedok.

9 October. Wajang Orang Poerwo, episoden uit ,,Makoeto-Romo''.

16 October. Wireng. Langen-Astri, fragmenten uit de wajang Poerwo.

23 October. Wajang Orang Poerwo, episoden uit de lakon ,,Kongso adoe djago''.

30 October. Wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo, gambijongan.

6 November. Wajang Orang Madijo, episoden uit de lakon ,,Praboe Dipojono (Parikesit) grogol".

13 November. Wajang Orang Madijo, vervolg-episoden uit de lakon ,,Praboe Dipojono grogol".

20 November. Wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo.

26 November. ,,Tokkel-gamelan", gespeeld door de vereeniging ,,Tigaskawoerjan" te Tenggeles, onder Presidium van den heer R. Koesoemoprodjo, Wedono Tenggeles (Koedoes), afgewisseld door wireng, fragmenten uit de wajang Poerwo en Gedok.

Voor het spel wordt door een der leden van het Bestuur van genoemde vereeniging een uiteenzetting gehouden betreffende de wordingsgeschiedenis der gamelans en gendings.

De vertooningen, welke door de Commissie voor de Uitvoeringen zelf zijn georganiseerd, werden gespeeld door de op het gebied der Inlandsche danskunts vooraanstaande Semarangers, grootendeels leden der vereenigingen Tjahjo-Hardjo (afdeeling Langen-Matojo) en Sobo-Karti, onder leiding van de Heeren R. M. Soetarjo, Wiroprawito en R. Djoko Soepratno, zulks steeds onder toezicht der Tooneel-directeuren, de heeren Tirtosoegondo en R. M. Soekarno.

BALANS 1921

DEBET			CREDIT.	
Kas		150.69⁵	Semarangsche Kunstkring	1000.00
Verbetering Paseban		575.00	Crediteuren (drukwerk en voorschotten)	602.40
Inventaris (vloermatten paseban, requisieten enz.)		100.00		
Debiteuren				
voorschotten	135.00			
subsidie	265.00			
		400.00		
Debet saldo		376.70⁵		
		1602.40		1602.40

VERLIES & WINST 1921.

UITGAVEN.			INKOMSTEN	
Voorstellingen, repetitiën en Gespecificeerde uitgaven	2926.77		Voorstellingen en lezingen	
Verlichting	482.20		Gemeentelijke subsidie voor voorstellingen	1380.00
Programma's	220.90		Idem voor lezingen	50.00
Aantal personeelkosten	197.50		Bijdrage Comite ontvangst G. G.	415.77
Diversen	107.37		Entrees	690.20
		3933.74		2535.97
Afschrijving verbetering Paseban		500.00	Gemeent. subsidie ineens	1000.00
Personeel		197.50	Contributies	1445.75
Diversen		20.70	Debet saldo	376.70⁵
Administratie (drukwerken, porti enz.)		272.75		
Debetsaldo 1920		433.73⁵		
		5358.42⁵		5358.42⁵

Specificatie van de kosten der voorstellingen, repetitiën en lezingen 1921.

	Kosten	Gebruik voor	Opmerkingen
Gamelanspelers	819.70	24 voorst. & repetitien	f 20.— tot f 50.—
Zangeres	65.00	10 voorstell.	3.50 tot f 8.—
Danseres	328.62	8 „	10.— „ „ 50.—
Dalang	116.00	17 „	2.50 „ „ 5.— voor wajang poerwo f 50.— één maal
Dansmeester (onderwijzer)	32.00	3 voorst. & rep.	
Dilettanten spelers uit Semarang incl. consumptie	296.55	19 „	
Beroepsspelers of spelers buiten Semarang incl. logies	226.55	3 voorst.	
Huur en vervoer gamelan	279.00	24 „ & repet.	f 9.— tot f 16.—
Huur kleeding	336.00	23 voorst.	15.—
Huur stoelen	152.50	25 „ & lezingen	5.— „ 12.—
Versiering	104.50		Voorst bz. G. G.
Transport Commissie v.d. Uitvoering	110.15		
Diversen	50.20		
Totaal f	2916.77		

DE WAJANG EN DE HEROISCHE PERIODE IN DE ONTWIKKELING VAN JAVA

Door

Mr. A. B. COHEN STUART.

Toen de Islâm op Java het Hindoeïsme verdrong, werd daarmede ook het Hindoeïstische stelsel van maatschappelijke en staatkundige organisatie aangetast. Aan de wajang werd de religieuse grondslag ontnomen.

De groote heldendichten Mahâbhârata en Râmâyana, die hoofdzakelijk aan de wajang de literaire grondstof ter dramatische verwerking hebben geleverd, zijn nauw vergroeid met de na-Wedische mythologie van het Hindoeïsme terwijl eerstgenoemd kunstwerk bovendien voor vier vijfde het karakter heeft van een encyclopaedie van zedelijk onderricht, zooals het door den Brahmaanschen geest wordt opgevat. Beide poëmen onderstellen de vereering van Brahmâ, Wisjnoe en Sjiwa, van godheden als Ganesja en Pârwatî; ja, zelfs oude wedische goden als Indra, de hemelheerscher, hebben in deze sfeer een erkende plaats. In de genoemde gedichten wordt ook uitgegaan van het dogma der reïncarnatie; en Wisjnoe, geïncarneerd in den wagenmenner Krisjna, zet een plichtenleer uiteen, samenhangende met het stelsel der vier kasten of warnas.

Ofschoon de religieuse grondslag was weggevallen, heeft de Javaansche wereld van de wajang geen afstand kunnen doen. De Islâm, toch principieel gekant tegen uitbeelding van menschelijke gestalten, heeft dit overblijfsel van vroegere tijden geduld en aan den anderen kant is de wajang van Hindoeïstisch-religieus tooneel vervormd tot een uitbeelding van sagen, waaraan het karakter van een nationale heldenvereering is gegeven; een transformatie, waartoe eenige aanleiding bestond omdat de Javaansche vorstenhuizen hun stamboomen tot de oude wajanghelden opvoerden.

Pijnlijk moet het voor de bewonderaars van de wajang als oude Javaansche instelling zijn, dat modern critisch onderzoek nu weer een stoot toebrengt aan den inderdaad meer mythischen dan historischen en zeker niet in engeren zin nationalen grondslag van het wajangspel. Pijnlijk, maar daarom niet wanhopig. Gelukkig mag het heeten — al wordt het niet algemeen gewaardeerd — dat reeds de noodige pogingen in het werk worden gesteld om althans voor de wajang als kunstuiting een eereplaats te houden. En het reeds langer bekende streven om aan zijn traditioneele vormen door allegorische en mystieke interpretatie een nieuwen zin te geven getuigt van den ernstigen wensch om ook zijn diepere waarde niet verloren te laten gaan. Het is begrijpelijk dat men niet licht van een ideëele bron afstand zal doen, die zoo lang het Javaansche collectieve geestesleven heeft bevloeid en daarvan sinds eeuwen een der synthetisch werkende machten is geweest.

De strijd, die in het verloop van dit evolutieproces wordt gevoerd (en o.m. tot uiting kwam bij het congres van het Java-Instituut in 1921) is ook voor de Europeesche intellectueele wereld belangwekkend, al ware het alleen omdat hij haar herinnert aan soortgelijke periodes in de Europeesche beschavingsgeschiedenis.

Omgekeerd zal het voor den Javaan, die in de geestelijke beweging van zijn volk meeleeft, van beteekenis kunnen zijn, een parallel te trekken tusschen deze beweging en soortgelijke evolutieverschijnselen, die zich bij andere volken hebben geopenbaard.

Immers, het resultaat van ethnologische, sociologische en cultuurhisto-

rische studie in de laatste eeuw wijst in deze richting, dat de menschelijke geest overal ter wereld verwante eigenschappen vertoont en overal bij alle volken, ondanks veelvuldige variatie, in een soortgelijke opeenvolging van stadia zich ontwikkelt.

Internationale vergelijking heeft langzamerhand schema's van zulke opeenvolgende phases van ontwikkeling doen ontwerpen, met gebruikmaking van politieke, religieuse, economische, technische, psychologische of andere kenmerken en zoodoende is het gemakkelijker geworden om de ontwikkelingsphase, waarin een bepaald volk zich op een zeker oogenblik bevindt, naar de verschillende kenmerken althans eenigermate te „determineeren".

Het kan nu wel niet anders of de Javaansche cultuurbeweging krijgt een geheel ander aanzien, wanneer men haar beschouwt in verband met het wijd vertakte evolutie-proces, dat niet enkel is waar te nemen op Javaanschen bodem, doch overal ter wereld, in het Westen zoowel als in het Oosten.

Voor sommigen misschien een moeilijk te aanvaarden standpunt. Hoe zou eenig spoor van overeenstemming of verwantschap tusschen Oost en West mogelijk zijn? Zijn deze twee dan niet in eeuwigheid gescheiden en aan elkaar tegengesteld?

Wie echter de oogen niet voor de feiten sluit, ziet telkens weer, hoe de houdbaarheid van Kipling's apodictisch woord: „Never the twain will meet" (waarmede op de aanwezigheid van essentieele qualitatieve verschillen tusschen Oost en West wordt gedoeld) in het licht der waarheid vervluchtigt.

Ook de wajang, die een specifiek Javaansch instituut zou zijn, dwingt den onderzoeker in den geest de grenzen te overschrijden, die de traditie scherp trok tusschen volken en rassen, al of niet langs een bepaalden meridiaan.

„De geschiedenis van het menschelijk geslacht", aldus Morgan, „vertoont overal hetzelfde begin, dezelfde ervaringen, dezelfde voortbeweging". (Ancient Society, Voorrede).

Dit geeft een verklaring van het feit, dat de uitbeelding door de wajang van gebeurtenissen, welke, door de visie van Javaansche dichters, het epische weefsel van Mahâbhârata en Râmâyana te zien geeft, ook Europeanen zoo sterk treft en bekoort. Het is een diepere bekoring, dan die enkel door uiterlijken schoonheidsvorm wordt opgeroepen. Zij ontspringt voor den Europeaan tevens uit herinneringen, doorvlochten met sterke gevoelsmotieven, herinneringen aan de sfeer van Nibelungen, Ilias en Odyssee, van vroeg-Europeesche riddersagen.

En de aanwezigheid van die reminiscentie is niet toevallig. Zij vloeit voort uit de historische phase, waarin de Europeesche wereld zich nu bevindt. Blijkbaar hebben alle hooger ontwikkelde volken een heldentijdperk doorleefd. Van de Joden b.v. vindt men het geboekstaafd in het Oude Testament: in Pentateuch, Jozua, Richteren, Samuel, Koningen. Ook met de West-Europeanen is dit het geval, evengoed als met de Voor-Indiërs en de Javanen.

Wat is nu het karakteristieke van zulk een tijdperk? Wundt wijst er op dat de heldentijd de ontwikkelingsphase is, waarin „zich het onder de oppermacht der natuur staande instinctieve handelen der volksmassa's meer en meer aan het willekeurige ingrijpen van leidende enkellingen onderwerpt, die nu van hun kant de algemeene instincten en aandriften tot klaar bewustzijn verheffen". Deze phase is het tijdperk der eerste persoonlijkheden. Ook de religieuse vereering heeft dan een nieuwen inhoud gekregen; het primitieve daemonengeloof wordt vervangen door den cultus van een persoonlijken god.

Met dit optreden der persoonlijkheid is echter onvermijdelijk tegelijk een conflict der individuen in het leven geroepen, die zich tot het dragerschap van deze persoonlijke macht geroepen achten. Zooals daarom de oorlog de politieke samenleving geschapen heeft, zoo blijft deze het tooneel van afwisselende botsingen. Langzamerhand echter ontstaat een verdringing van den krijgs-

haftigen door den vreedzamen held. De krijgshaftige staat aan het begin der periode; zijn gestalte is een aanduiding van het ontstaan der politieke maatschappij; ordening van de maatschappij wordt eindelijk door wetgeving voltrokken. Naar de Joodsche traditie vallen deze functies in de figuur van Mozes samen; naar de Romeinsche kunnen de krijgshaftige Romulus, de stichter van een cultus Numa Pompilius en de wereldlijke wetgever Servius Tullius worden onderscheiden. Is de maatschappij geordend, hebben territoriale gebiedsvormingen de stamgemeenschappen vervangen en verrijst als uiterlijk kenteeken hiervan de door haar burcht beschermde stad, dan breekt de tijd van het burgerschap aan, waarin het heldenideaal meer en meer verdwijnt, terwijl waardeering van burgerdeugd op den voorgrond komt. Voorgoed is de ommekeer voltrokken bij de vestiging van het groote, eenheid stichtende rijk, waarin voor de persoonlijke heldendaad geen plaats meer is.

Aan het heroïsche tijdperk nu, dat alle meer ontwikkelde volken achter zich hebben liggen, herinnert in de Javaansche samenleving de wajang. Is het juist, dat haar heldengeschiedenissen in Java's Hindoeïstische periode den inhoud zijn gaan vormen van een reeds ouder, oorspronkelijk Indonesisch schimmenspel, dan dient alleen nog te worden verklaard, hoe deze vernieuwing ingang heeft kunnen vinden. En de verklaring kan blijkbaar alleen worden gezocht in den toestand, waar in de Javaansche samenleving nog eeuwen na de eerste Hindoe-kolonisatie in den Archipel heeft verkeerd. De Hindoesche immigranten, die hier nieuwe rijkjes stichtten of in vervorming en veroveringen van bestaande vorstendommen een rol speelden, moeten ksjatrya's zijn geweest, voor wie de gestalten der oude Voor-Indische heldendichten geestdriftig vereerde voorbeelden waren. Niet ongaarne zullen zij of hun volgelingschap tegenover de Indonesische onderdanen deze schitterende figuren als een goddelijk voorgeslacht hebben geprezen en zoo kan, door het medium van Javaansche bewerkingen als de Brata Joeda, deze verheven heldenwereld in de toch reeds religieus gekleurde wajangvoorstellingen haar intocht hebben gedaan.

Met de vorming van een sterk eenheidsrijk, waarin de vrede allerwege wordt gehandhaafd, is ook hier het einde van de periode van heldenvereering gekomen. Snel heeft de omzetting niet plaats gehad;de periode van overgang heeft op Java lang geduurd door de instabiliteit der groote rijken, die hier werden gevormd. De scheppingen van vorsten als Sindok, Airlangga, Djayabhaya, Radjasa, en Rangga Woeni konden zich niet lang handhaven. Met de beklimming van de Madjapahitschen troon door Kertaradjasa (1216) begint de bloei van een machtig eenheidsrijk, dat echter reeds in den loop der 14e eeuw onder invloed van binnenlandsche twisten begint te vervallen en tenslotte onder de slagen van Mohammedaansche vijanden bezwijkt. Opnieuw wist Soeltan Agoeng (1613 — 1646) een groot rijk, Mataram, te vormen. Maar reeds in het midden der 18e eeuw werd, na velerlei strijd en tweespalt, dit rijk in stukken verdeeld en de leiding kwam nu in handen der Oost-Indische Compagnie, later van den Nederlandschen staat. Met het einde van den door Dipå Negårå ontketenden Java-oorlog (1830) kan men de vestiging van een eenheidsrijk onder Nederlandsch gezag op Java voltooid achten en hiermede is, sedert lang voorbereid, het burgerlijke tijdperk definitief ingetreden.

Van af de terugdringing van het Hindoeïsme in de 15e en 16e eeuw en de opheffing van het kastenstelsel der Hindoesche heerschers heeft ook het aanzien van de wajang geleden. In het internationale leven van den monotheïstischen Islam was voor dergelijke nationale vereering van goddelijke helden eigenlijk al geen plaats meer en onder het nuchtere Nederlandsche régime der 19e eeuw kwam de heldenromantiek voorgoed in een anachronistisch licht.

Maar uit een oogpunt van volkspsychologie en cultuurhistorie is de wajang

natuurlijk uiterst merkwaardig. Zij demonstreert dat in den geest der bevolking oude tradities nog sterk zijn blijven voortleven. Tradities, welke samenhangen met het feit dat ook Java zijn heldentijdperk heeft gekend, waarin grondslagen van een grooten staat zijn gelegd. In het heldentijdperk voltrok zich voor Java de evolutie van stam tot staat, die hier in tegenstelling met vele andere indonesische eilanden al lang geleden werd aangevangen en nu is voltooid. De wajang spreekt dus van de voorbereiding van den Javaan tot het burgerschap van den modernenstaat. Hierdoor illustreert zij Java's politieke en rechtgeschiedenis en knoopt zij een cultureelen band tusschen Java en Europa die tot vergelijking dringt.

Onwillekeurig vraagt men zich af: hoe voltrok zich ginds in de geesten de overgang tot den nieuwen tijd? Behelst de geschiedenis van Europa geen mogelijke leering voor Java?

Inderdaad, zelfs zoo veel leering, dat men Europeesche cultuurgeschiedenis tot een leervak zou willen zien gemaakt op alle middelbare en hoogere scholen, waar jeugdige Javanen voor de hedendaagsche maatschappij worden voorbereid.

In Europa is de definitieve afsluiting van het heldentijdperk en de intrede van den gevestigden grooten staat met zijn rustiger en nuchterder burgerschap een merkwaardige periode, onder meer gekenmerkt door de verschijning (in 1605) van een beroemde literaire schepping: Cervantes' Don Quijote de la Mancha. De ridderschap, die na de ineenstorting van het Romeinsche rijk bij de vorming van nieuwe Europeesche staatjes groote diensten bewezen had, die door de kerk was aangevuurd tot nieuwe heldendaden in de kruistochten tegen de „ongeloovigen", die een ridderlijk ideaal geschapen had van moed en trouw, van waarheidsliefde en mildheid, van hoffelijkheid en grootmoedigheid, [1]) — zij was in den sterken Spaanschen eenheidsstaat overbodig geworden. Men begon met haar te spotten. Onverbiddelijk is de persifflage van Cervantes:

„In een dorp van de Mancha leefde niet lang geleden een dier Jonkers, die een lans in hun wapenrek bezitten, alsmede een oud schild, een mageren knol en een hazewind.

Men moet weten, dat gemelde Jonker, wanneer hij niets te doen had (hetgeen het grootste gedeelte van het jaar het geval was) zich overgaf aan het lezen van ridderromans.

Hij bracht er zooveel bijeen als hij krijgen kon. Hij verdiepte zich zoo in zijn lectuur dat hij dag en nacht doorlas, zoodat, door weinig te slapen en veel te lezen, zijn hersenen uitdroogden en hij zijn verstand verloor. Zijn verbeelding vulde zich op met alles wat hij in de boeken las, betooveringen, oorlogen, gevechten, uitdagingen, wonden, galante avonturen, liefdesverklaringen, ongelukken en niet bestaande buitensporigheden. Daarbij verbeelde hij zich dat het gansche samenraapseltje van gedroomde verzinselen, die hij las, waarheid was en er geen zekerder geschiedenis in de wereld bestond. Eindelijk verviel zijn reeds verloren verstand in de vreemdste gedachte, die ooit bij een gek ter wereld opkwam; hij beschouwde het namelijk als nuttig en noodzakelijk, zich tot een dolend ridder te maken en de geheele wereld gewapend te paard door te trekken cm avonturen te zoeken en alles te volbrengen wat hij gelezen had dat de dolende ridders bedreven".

Dat de verbeeldingrijke sfeer der ridderromans in menig opzicht verwant is aan die der wajanggeschiedenissen brengt ons de schets van het gedachtenleven van Jonker Don Quijote in herinnering:

„Hij zeide dat de Cid Rui Diaz een zeer goed ridder was geweest, maar dat hij niet te vergelijken was met den Ridder van het Vlammend Zwaard, die met een enkelen slag twee wilde en ontzaglijke reuzen doormidden had gehouwen.

Hij had meer op met Bernardo del Carpio, omdat hij in Roncevalles den betooverden Roland had gedood, zich bedienend van de uitvinding van Her-

1) Vgl. H. W. C. Davis, Mediaeval Europa.

cules, die Antaeus, den zoon der Aarde, in zijn armen verstikte. Hij zeide veel goeds van den reus Morgante, omdat hij, ofschoon hij tot het geslacht der reuzen behoorde, die allen trotsch en onhebbelijk zijn, niettemin minzaam en welopgevoed was. Maar bovenal hield hij van Reinoud van Montauban ....."

Van dergelijke wonderverhalen wendde de vrij wordende geest van het opkomende, jeugdige Europa zich in spot af. Men wilde de werkelijkheid door onverbiddelijk nauwkeurig onderzoek leeren kennen, wonder en mysterie had den afgedaan.

,,Voor de opvatting der middeleeuwen zijn waarheid en mysterie één, voor die der nieuwere tijden sluiten zij elkaar uit als licht en donker. Het geheim is de vijand van het weten, die uit zijn laatsten schuilhoek moet worden verdreven. Zich vrijmaken van iederen dwang, zoowel van uiterlijke gebondenheid door de voorschriften der kerk als van de innerlijke knechtschap der vooroordeelen en lievelingsmeeningen, vrijzijn en zelf denken, dat is de verlossende gedachte. Met zoo grooten ernst was de eisch van kennis zonder vooroordeel en van zeker weten nog nooit gesteld. Plotseling en geweldig brak de zuiver wetenschappelijke belangstelling door". [1])

Het kon niet anders: het stoutmoedige realisme, waaruit eerlang o.a. de moderne natuurwetenschap zou voortkomen moest het nieuwe geloof aan de ridder-sagen teniet doen.

Wel opmerkelijk is het dat bij de verdwijning van de beteekenis der ridder-sage uit het volksleven — Shakespeare's Falstaff-figuur kenmerkt het begin van een nieuwe periode in Engeland ongeveer tegelijk met de verschijning van Don Quijote in Spanje—met de Renaissance en de opkomst van de belangstelling voor het humanisme der Grieksche en Romeinsche burgerijen onder de Europeesche intellectueelen een algemeene geestdrift voor de klassieke literatuur ontwaakt, en daarmede een zuiver a e s t h e t i s c h e bewondering voor de wereld van Homerus; voor helden, die men niet meer of slechts zeer uit de verte navolgt, voor goden, aan wie men niet meer gelooft.

Vanzelf herinnert ons dit aan het feit dat naar veler meening voor de nieuwe phase, waarin Java is ingetreden, ook ten aanzien van de wajang deze aesthetische houding tegenover de heldengestalten der oudheid noodzakelijk is geworden. Vergelijking met de Europeesche ervaring geeft aan deze meening steun. Het gevaar dreigt dat zij anders geheel zullen worden weggevaagd door vernietigenden spot en het lot zullen deelen der Europeesche Donquijoterie. Java ligt nu immers besloten in de goed geordende en bevestigde eenheid van den Nederlandschen Staat. De romaneske ksjatrya-deugd, hoe edel ook in vervlogen dagen, wordt nu door andere deugd verdrongen, is niet meer van dezen tijd. Meer dan aan wonderverhalen heeft de Javaan thans behoefte aan positieve kennis. De Javaansche idealist dient zich te hoeden voor een navolging van Don Quijote's befaamd gevecht tegen de windmolens. Aan Europa's cultuurgeschiedenis kan Java zich in deze spiegelen.

Opmerkelijk is dat blijkens zijn praeadvies voor het Congres van het Java-Instituut in 1921 de heer Darna Koesoema wel hoop had op de mogelijkheid om de wajang op Java als populair opvoedingsmiddel te bezigen, omdat ,,bij het analphabete desavolk aanschouwing beter effect sorteert dan het woord," maar dat toch volgens hem een conflict bestaat tusschen de eischen van het tegenwoordige leven en de wajang-traditie.

,,Wajang orang en tooneel, mitsgaders wajang koelit", aldus deze praeadviseur, ,,zullen een principieele omwerking noodig hebben om voor ons doel dienstbaar te kunnen zijn. Z o o a l s z i j n u z i j n, z i j n z i j o n b r u i k b a a r. Wat de wajang betreft, zij zal minder aan verhaaltjes uit de zaman poerwa moeten doen en m e e r a a n d a c h t s c h e n k e n a a n h e t t e g e n w o o r d i g e l e v e n".

1) Falckenberg, Geschichte der neueren Philosophie.

Maar hoe kunnen Ardjoenå en al deze helden aandacht schenken aan het tegenwoordige leven onder het Nederlandsch-Indische gouvernement? Kan Hanoeman ingepast worden in de rol van een up to date regeeringsgemachtigde bij den Volksraad? De heer Darna Koesoema moet erkennen, dat het „tenslotte een moeilijke opgave is omdat daarbij niet onmogelijk verloren zal kunnen raken de mystieke opzet van de wajang en daarmede ook haar groote waarde".

Dan is echter niet duidelijk, hoe hij toch optimistisch blijft verwachten dat een „accomodement avec le ciel" kan worden gevonden.

In de eigen oude epische sfeer blijvende, moet de wajang, om tegenover het hedendaagsche leven haar beteekenis te behouden, uiteraard steeds meer gaan steunen op den aesthetischen factor, waarbij allegorische of mystieke uitleg aan den inhoud een meer algemeene strekking kan geven.

Het aanpassingsproces, dat de wajang-traditie in den geest der Jong Javanen zal hebben door te maken, is reeds begonnen. Het resultaat moet worden afgewacht, doch het is uit een cultureel oogpunt te hopen dat in het verder verloop van dit proces de reeds bereikte schoonheid en verhevenheid van vorm niet zal verloren gaan. Misschien zou dit vooral bereikt kunnen worden door bestudeering van den cultuurhistorischen achtergrond aan te moedigen. Het voor Java klassieke verleden dient toegankelijker te worden gemaakt. De Javaansche intellectueelen moeten meer dan tot dusver in de gelegenheid worden gesteld om door te dringen in de geschiedenis der wajang, in de Javaansche literatuur, de Brata-Joeda, de Voor-Indische heldendichten. Deze studie kan voor hen gaan beteekenen, wat die der klassieken voor Europa beduidt. Het zal hun blik verruimen en verdiepen, hun waardeering voor historisch onderzoek vergrooten.

Onder meer zal dergelijk onderzoek hun telkens nieuwe verwantschap tusschen Oost en West openbaren. Verwantschap in cultuur en afstamming.

Evenals de Grieksche helden van den Ilias, die nog het studieobject van onze Nederlandsche gymnasia zijn, waren ook de Indische helden van de groote Sanskriet-gedichten Mahâbhârata en Râmâyana vermoedelijk althans grootendeels Ariërs, al zijn dan ook in eerst genoemd dichtwerk niet-Arische trekken te vinden, zooals de polyandrie der Pândawa's, die alle vijf één echtgenoote, Draupadi, gemeen hadden op dezelfde wijze als nu nog bij de Mongoolsche Tibetanen en sommige andere Himalayasche stammen in zwang is [1]).

Misschien kan omstreeks den zelfden tijd als de gebeurtenissen van den Mahâbhârata — 3000 of 2000 jaar v.C. — het beleg van Troje gesteld worden, dat bezongen is in den Ilias.

Hoe moeten wij ons het gemeenschapsleven voorstellen, waaruit beide dichtwerken zijn voort gekomen?

Wells geeft in zijn Outline of history een levendige schets van de wijze, waarop de oude Arische gedichten kunnen ontstaan zijn. [2])

Zoowat tusschen 10.000 v.C. en de toenemende splitsing van de Arisch sprekende volken omstreeks 2000 of 1000 v.C. ontdekte de menschheid het gistingsproces en begon zij bedwelmende dranken te maken. Men maakte deze van honing en gerst, later van druiven. Men dronk en was vroolijk. Op feesten kwam men bijeen; men vermaakte zich met narren en luisterde naar de voordracht van liederen en verhalen door barden. Bij alle Arisch-sprekende volken vindt men dergelijke zangers. Deze voordrachten leggen getuigenis af van vorderingen in het taalgebruik. Men vond en verbeterde rijmen, rhytmen, alliteraties en andere in de taal liggende kunstvormen. Woordkunst kwam op als bron van gehoorvreugde.

De menschelijke geest gaat hiermede in ontwikkeling vooruit. In 's menschen brein ontwaakt het besef van iets dat grooter is dan hij zelf, de stam, en van een leven dat zich verwijdt tot in het

1) Vincent A. Smith, The Oxford history of India.

2) XV. The Aryan speaking peoples in prehistoric times.

verre verleden. Niet alleen van vroegeren strijd wordt verhaald, doch ook van oude bondgenootschappen en een gemeenschappelijk erfdeel. De daden der gestorven helden herleven. Een nieuw denkbeeld komt bij de menschen op: het verlangen om herdacht te worden In gedachte begint men te leven vóór het tijdstip van geboorte en na den dood.

Toen het gebruik van het brons zich in Europa ging verspreiden was er geen Arisch volk dat niet een groep van geschoolde barden had. Zij verfraaiden de taal, zij waren levende geschiedboeken, zij schiepen de traditie. Zoo had ieder Arisch volk zijn lange poëtische overleveringen; de Teutonen hadden hun sagas, de Grieken hun heldendichten, de oorspronkelijke Indo-Ariërs hun Wedas. „De oude Ariërs", meent Wells, „waren voornamelijk een volk van de stem". Zelfs schijnt bij hun ceremonieele en dramatische dansen en dergelijke plechtigheden de mondelinge voordracht te hebben overheerscht.

Een van de merkwaardigste dezer praehistorische composities van Arischsprekende volken is in den Griekschen Ilias blijven voortbestaan. Vermoedelijk is hij in een ouderen vorm al omstreeks 1000 v.C. gereciteerd, maar — evenals bij andere dergelijke gedichten — volgde de schriftelijke vastlegging eerst veel later, misschien ongeveer 600 of 700 v.C.

De Grieksche heldendichten spreken van een tijd, toen de Grieken, een blond volk, eerst kort geleden een Arisch oorsprongsland verlaten hadden en zich hadden meester gemaakt van het tegenwoordige Griekenland, dat oorspronkelijk bewoond was door een reeds beschaafder volk, misschien verwant aan de Iberiërs, die in West-Europa door de Kelten verdreven werden, en aan de Egyptische Hamieten.

De Grieken waren tijdens het beleg van Troje primitieve nomaden, doch in een abnormalen toestand; zij waren juist op de civilisatie gestooten en vervuld van de kans op strijd en buit. Gilbert Murray duidt deze phase met Chadwick (en in denzelfden geest als Wundt) aan als een heroïsch tijdperk, als een periode, waarin de barbaren en nomaden een bestaande beschaving opbreken, waarbij zij onder aanvoering staan van hoofden, die van plundering en veroovering leven en koninkrijken stichten. De stam gaat te niet. In plaats daarvan komt wat in de vroege middeleeuwen (sociologisch gelijksoortig) een „comitatus" werd genoemd, een groep van mannen, die zich individueel tot den dienst van een bepaalden leider verbinden. Zoo volgt b.v. Patroklos in den trojaanschen oorlog Achilles.

Bij de gevechten van den Ilias blijkt meer van individueelen moed dan van krijgstucht. De veldslagen lijken een verwarring van afzonderlijke gevechten. Cavalerie bestaat nog niet. Het paard is een betrekkelijk nieuwe Arische acquisitie; op strijdwagens begeven de leiders zich in het strijdgewoel.

De eenige priesters van deze Ariërs zijn de hoeders van heiligdommen. Er zijn hoofden, die familiehoofden zijn en ook offers brengen; maar in hun godsdienst schijnt niet veel mysterie of sacramenteel gevoel te bestaan.

Als de Grieken ten oorlog trekken, ontmoeten de hoofden en oudsten elkander in den raad en een koning wordt benoemd, wiens bevoegdheden zeer vaag omschreven zijn. Er zijn nog geen wetten doch alleen gewoonten; geen vaste regels zijn voor het gedrag gesteld.

Het maatschappelijke leven groepeert zich om de huishouding der leidende mannen. De hal van het hoofd is een centrum, waarheen allen gaan om feest te vieren, naar de barden te luisteren, aan spelen en oefeningen deel te nemen. Primitieve ambachtslieden verzamelen zich hier. Veel van het oude gemeenschapsgevoel der stammen is nog overgebleven.

Vergelijkt men de sfeer der Voor-Indische heldendichten met de Grieksche dan is de verwantschap onmiskenbaar. Ook zij moeten oorspronkelijk mondeling door barden zijn overgeleverd, aan wie onze Javaansche dalang nu nog herinnert, ondanks zijn ten deele aan het sjamanisme ontleende functie. Aan de rol der narren ter afwisseling van de

heroïsche verhalen herinneren figuren als Semar, Gareng en Petroek, al mogen in hun gestalten dan ook enkele trekken van oude Indonesische godheden zijn verwerkt.

De stam-organisatie is ook hier, vergeleken bij de Wedische periode, op den achtergrond getreden en territoriale koninkrijken zijn verrezen. Talrijke kleine rijkjes worden vermeld.

Vermaarde helden treden hier als bij de Grieken van den Ilias op den voorgrond en ook zij trekken in strijdwagens te velde.

De Indische gedichten zijn voor Indië evenveel gaan beteekenen als het werk van Homerus voor de Grieken. Zooals later heel Griekenland hechtte aan de traditie van deelneming aan den Trojaanschen oorlog — wat leidde tot de interpolatie van den z.g. catalogus der Grieksche schepen in den Ilias-, zoo heette het later in Voor-Indië, dat de hoofden van het geheele land aan den strijd van den Mahâbhârata hadden deelgenomen, al is dit ook onmogelijk aan te nemen.

Wanneer men den Ilias vergelijkt met de hoog staande Javaansche bewerking van den Mahâbhârata, den vermaarden Bråta-Joedå, [1]) wordt men telkens getroffen door de verwante trekken van beide heldengeschiedenissen.

W. O. Z. Nieuwenkamp wees er in zijn ,,Zwerftochten op Bali'' op, hoezeer daar de uit de Bråtå-Joedå welbekende geschiedenis van Salja en Satyawati populair is, die den Europeaan dadelijk herinnert aan die van Hektor en Andromache. Het is de oorlogstragedie van den held, die moedig den dood ingaat en de smart van haar, die hem liefhad.

In het 6e boek van den Ilias vindt men de smeekbede van Andromache die snikkend, gevolgd door een dienares met haar zoontje, Hektor nadert en tot hem spreekt:

,,Schriklijke man, uw moed wordt nog uw verderf, en erbarming

1) Brata Joeda, Indisch Javaansch heldendicht, voor de uitgave bewerkt door A. B. Cohen Stuart.

Hebt gij met 't jeugdige kind noch mij, rampzalige vrouwe,

Spoedig uw weduw; want dra zullen d'Achaiërs u dooden,

Allen ten aanval stormend; het ware mij zeker het wenschlijkst,

Zoo ik u derf, te verzinken in d'aard', geen andre vertroosting

Blijft er mij over, wanneer gij bereikt zult hebben uw noodlot:

Enkel verdriet!.....

Ach, heb thans ontferming en blijf hier boven den toren,

Maak toch niet uw kind tot een wees en uw vrouwe tot weduw!'' [1])

Hektor antwoordt dat hij, wanneer de Trojanen ten strijde gaan, niet als lafaard kan achterblijven. Wel voorziet hij dat eenmaal Troje zal ondergaan, maar het ergste is voor hem niet deze ondergang; hij ziet met schrik vooral de wegvoering van Andromache door de Achaeërs tegemoet en hoopt dat vóór dien dag de grafheuvel hem zal bedekken.

Andromache aan zijn hart drukkend, bidt hij den goden, zijn zoontje eenmaal te laten opgroeien tot een machtigen heerscher. Hij troost zijn gemalin met de woorden:

,,Buiten het lot zal toch geen man mij ten Aïdes zenden'',-en gaat dan heen:

,,Alzoo sprekende vatte de schittrende Hektor zijn strijdhelm.

Golvend van manen omwulfd, en zijn vrouw ging talmende huiswaarts,

Telkens het hoofd weer wendend en hevige tranen vergietend''.

In het 22e boek is beschreven, hoe Hektor door Achilles gedood is en, aan diens krijgswagen gebonden, over de velden gesleept wordt. Andromache ziet het van de wallen.

,,Aanstonds werden haar oogen bedekt door het duistere nachtfloers,

Stortte zij ruggelings neer; aan haar geest ontvlood het bewustzijn.

Ver weg vielen, haar hoofd ontglipt, hare schitterende siersels,

Voorhoofdbindsel en huif en de samengewondene haarband,

1) De Ilias van Homeros, vertaald door Mr. C. Vosmaer.

Stortte de sluier dien eens haar de gulden godin Afrodite
Gaf op den dag dat als vrouw haar de helmboswuivende Hektor
Bracht uit Eëtioons woning, met kostbaren schat haar verwervend.
Beide de zusters van Hektor en mede de vrouwen der broeders
Steunden haar, allen de droeve, ten doode bezwijmde omringd".

Nog hartstochtelijker dan Andromache is de Indische Satyawati, die zich doorsteken wil uit wanhoop dat haar echtgenoot Salja in den verderfbrengenden strijd wil trekken. Salja houdt haar tegen, beurt haar op met zoete woorden. Een vurig liefdestooneel volgt. Maar als Satyawati slaapt, ontvlucht haar echtgenoot in alle stilte. Uit vrees, haar wakker te maken, snijdt hij den gordel door, waarop zij ligt. Hij keert nog terug om een afscheidsbrief te schrijven:

,,Mijn gebiedster, ik ga heen: wees in mijn afzijn niet bedroefd!" Saljå trekt ter strijde en sneuvelt, getroffen door een wonderwapen.

Satyawati, gevolgd door een dienstmaagd, gaat den doode op het slagveld zoeken. Jammerend en schreiend roept zij, als zij hem gevonden heeft:

,,Ach, mijn gemaal, wat is de oorzaak van Uw misnoegen, hebt gij geen deernis met mij rampzalige? Zie mij aan, die tot U kom, ten uiterste afgemat door de inspanning om u te bereiken; en nu ten slotte gunt ge mij geen glimlach, maar bereidt mij nog grievend leed!"

Tenslotte besluit zij hem in den dood te volgen en steekt zich haar dolk in de borst. De dienstmaagd volgt haar voorbeeld.

Niet minder dan het Grieksche geeft het Indische gedicht een roerend beeld van echtelijke liefde en trouw. Natuurlijk zijn er tusschen beide ook frappante verschillen aan te wijzen. Hektor durft het verzoek van Andromache te weigeren; Saljå maakt van een list gebruik om zich te verwijderen. Men zou zich ook een uitbundig compliment als Saljå aan Satyawati maakt, niet in den Ilias kunnen voorstellen:

,,Het reebokje is beschaamd bij het zien uwer lonken; het pinangblad, dat ontluiken wil, sluit zich weder bij het zien uwer dijen. Het jonge loof van den sokabocm verwelkt bij het zien van uw ontbloote lendenen. Zwaar ter neer gedrukt, hangen de slingerranken van den gadoe en kronkelen en verwringen zich bij het aanschouwen uwer bevallige houding, Ja, zelfs de afvallende ivoornoot haast zich een schuilplaats te zoeken in kloven en ravijnen. Beschaamd door het aanschouwen uwer borsten vliedt de ivoornoot. Wat zou het zijn, indien ze alles zag. Alleen de rand uwer borsten, saamgedrukt en verdrongen door een borstdoek, maakt het nootje reeds beschaamd. Gij wordt aangezien voor de maan in een vrouwenkleed, daar uwe lonken schitteren als het licht der maan ..... Waar is toch de wedergade van mijn geliefde te vinden? Zelfs Batårå Bråmå zou niets kunnen bijvoegen tot verhooging uwer schoonheid: integendeel zou hij tekort schieten bij U, in wie alle volmaaktheden der wereld vereenigd zijn".

De uitbundigheid spreekt ook in de beschrijving der gevechten. Zoowel in het Grieksche als in het Indische verhaal spelen de goden een rol; voortdurend grijpen zij actief in den gang der gebeurtenissen in, geven zij aan den strijd een beslissende wending.

Maar de wonderen nemen toch in het Indische verhaal een veel grooter plaats in. Tooverwapenen met een ontzaglijke, overweldigende inwerking worden voortdurend gehanteerd en door nog geduchtere bedwongen. Veel rustiger is hierin de Ilias.

Een bijzondere beteekenis heeft b.v. Achilles' nieuwe wapenrusting, die van goddelijk maaksel is en hem tegen ieder wapen beschermt. Maar de werking van deze goddelijke bescherming wordt eenvoudig en zonder veel opsiering verhaald, b.v. wanneer bij de vervolging van de Trojanen Agenor den aanstormenden Achilles opwacht en hem met een speerworp tracht te dooden:

,,Alzoo sprak hij en zwierde met wichtige hand zijne werpspies,

Niet te vergeefs, en hij raakte hem onder de knie op het scheenbeen,
Zoo dat het tinnen beslag van de nieuwe en krachtige scheenplaat
Klonk met vervaarlijk gedreun; toch spatte het koperen wapen
Weder terug en het drong niet door, weerstaan door de godsgaaf.
Toen ging Peleus' zoon weerkeerig den eedlen Agenor
Woedend te lijf; ....."

Veel minder gewoon gaat het toe in in den 52sten zang van Bråtå-Joedå.

Eerst schiet Danandjåjå pijlen af, ,,die, in menigte aan den boog ontsnapt, met dichte zwermen het luchtruim vervullen, en bij gansche hoopen op den vijand nederstorten". Nu verschiet Ardjoenå zijn wonderpijlen ,,zonder tal", die ,,als een regen" op den vijand neerkomen. ,,Bij honderdduizenden komen de pijlen tevoorschijn".
Ardjoenå's geschut bestaat uit ,,bergen van steen, die ten getale van viermaal honderdduizend te voorschijn komen, en zonder ophouden de schedels verpletteren, en de lichamen verscheurd uiteenwerpen".

Nu is de beurt aan Saljå (53e zang). Hij doet zijn geschut, al vlammend ,,vuur braken". Bimå en Partå mengen zich in 't gevecht. Al de drie strijders ,,doen bliksemstralen uit hunne bogen voortkomen; het kraakt en dondert, en flikkert als weerlicht dooreen".

Toen dusver had Saljå nog maar gewone wapenen gebruikt. Nu hanteert hij zijn tooverwapen de Pratjåndåberåwå. Na een bezwering ontlaadt het zich en ,,aanstonds komen een millioen reuzen te voorschijn, door drie millioen andere gevolgd. Als eene regenvlaag, door den stormwind voortgedreven komt de dwarlende zwerm van monsters te voorschijn en werpt zich, met daverend gedruisch, om strijd op den vijand." Door het Pandåwå-leger de wapens te doen neerleggen, brengt Kresnå de reuzen in verwarring. Maar de strijd wordt hervat. Koning Joedistirå is nu in 't veld gekomen, op zijn ,,juweelen wagen, rijk bezet met amethisten, saffieren en smaragden". Ook hij lost zijne pijlen; ,,als rookwolken ontwikkelden zij zich al zwermend". De edele Palgoenå verschiet pijlen ,,bij millioenen". Maar aangezien dit alles onvoldoende is en de reuzen blijven aanzwermen, stelt Darmå's zoon het tooverwapen de Kalimosådå door zegenbeden en bezweringen in werking. Het ontlaadt zich in bliksem en weerlicht. ,,Het vuurt barst in vlammen uit, die met flikkerenden weerglans de wereld vervullen. Bulderend over 't slagveld, stort het vuur zich op den vijand. Al de reuzen worden tot asch verteerd".

Saljå spant nu zijn boog met alle pijlen, die uit den hemel zijn neergedaald En hier komen zij in de gedaante van bergen en slangen te voorschijn. Maar 't is zijn laatste daad. Joedistirå treft hem doodelijk in de borst en zijne ziel stijgt ten hemel, ingehaald door de juichende djawata's.

Van dergelijke overladen gevechtsbeschrijvingen, die soms meer aan een weergave van een hedendaagsch slagveld doen denken dan aan een strijd met pijl en boog zijn meer voorbeelden aan te halen.

Maar opvallend is weer deze gelijkenis met den Ilias: het persoonlijk optreden van de helden, bij wier strijd de rest van het leger slechts een vagen achtergrond vormt.

Niet anders is het in de wajang. Onvergetelijk is voor mij een voortreffelijke vertooning van de wajang wong, die ik eens bijwoonde in de Mangkoenegaran. Bij het verschijnen en het rustige, edele bewegen van de heldengestalten in sobere, klassieke kleedij, gedekt met den schitterenden helm, was het mij soms als zag ik visioenen uit den Ilias: den stralenden Hektor, den helmomfladderden Achilles, den wijzen Odysseus, den volkenvorst Agamemnon, den roeper in den strijd Menelaos.

Juist de wajang wong roept door de menschelijkheid en harmonie der figuren, die niet als die der wajang koelit door een sterk willekeurig styleeringsproces zijn vervormd en die dan ook veel dichter staan b.v. bij de Prambananreliefs, zeer sterk de herinnering op

aan het Grieksche rustige, Apollinische schoonheidsideaal met zijn strenge, edele zuiverheid van vorm, zijn afkeer van het willekeurige en matelooze.

Deze „klassieke" stijl drukt vermoedelijk den oorspronkelijken geest der Indische heldendichten het best uit en zij is ook voor den Europeeschen smaak, die gevormd is onder overwegende suggestie van het Grieksche klassieke voorbeeld, het begrijpelijkst en het aantrekkelijkst.

Nu is het een opmerkelijk feit dat ook het Voor-Indische en hierdoor het Javaansche beschavingsleven al eeuwen lang den invloed der Grieksch-klassieke opvattingen heeft ondergaan.

Sedert den veldtocht van Alexander den Groote, dus omstreeks 300 v. C., is de Grieksche klassieke stijl in het Voor-Indische beeldhouwerk terug te vinden en het is bekend dat deze invloed zich door de z.g. Gandharakunst over heel het Boeddhistische China en Japan heeft verspreid. Ook op de latere groote beeldhouwwerken van Java als de Boroboedoer en de Prambanan (± 900 A. D.) moet hij zich hebben laten gelden.

Trouwens ook in ander opzicht moet het geestelijk leven op Java al lang voor de komst der Portugeezen den invloed van Europeesche kunstopvattingen hebben ondergaan. Tijdens de regeering der Goepta-dynastie (320 — 647 A. D.) is Noordelijk Voor-Indie het middelpunt geweest van een levendig verkeer, dat zich westelijk tot Perzië en het Romeinsche rijk en oostelijk tot China uitstrekte. Dat Java den weerslag van deze beweging ondervond, blijkt uit het beroemde verhaal dat de Chineesche Boedhist Fa Hien van zijn pelgrimstocht (399 — 414 A. D.) heeft nagelaten. Deze reiziger bezocht Voor-Indië, Ceylon en Java, waar destijds in het Westen reeds het Hindoe-rijk Taroema bestond, geregeerd door de dynastie der Poernawarman's.

Iets later in dezelfde periode moet ook, volgens Chineesche bronnen, het Boeddhisme op Java ingang hebben gevonden, hetgeen vooral het werk heet te zijn geweest van Goenawarman, prins van Kasjmîr, die in 431 A. D. te Nanking in China overleed. Java was toen dus al in den Voor-Indischen beschavingskring opgenomen, al drong pas later, na de kolonisatie van Midden- en Oost-Java, de Hindoe-beschaving dieper door.

In den tijd der Goepta's zijn Voor-Indische astronomen als Aryabhata en Varâmihira blijkbaar in staat geweest, Grieksche werken te bestudeeren. Het Grieksche tooneelwerk van Menander's school heeft kennelijk invloed gehad op de klassieke Voor-Indische drama's (als „Sakoentalâ" en „Het leemen wagentje") De beeldhouwwerken in deze periode vormen, zooals Smith schrijft: „een bekoorlijke verbinding van Oost en West".

Mogelijk is het mede aan de doorwerking van Grieksch-klassieke invloeden-na Indische transpositie- toe te schrijven dat èn het oude beeldhouwwerk op Java èn de oude Javaansche dichtwerken vormen vertoonen, die nog altijd op den ontwikkelden Europeaan een diepen indruk maken.

Men zou in deze kunstwerken dan een synthese kunnen zien van hetgeen den schoonheidszin zoowel van het Oosten als van het Westen heeft bekoord.

En wanneer bij de verdere ontwikkeling van de wajangkunst steeds het klassieke ideaal der figuren van Prambanan en Boroboedoer in eere blijft, kan ook zij een machtig middel blijven niet alleen tot verheffing en veredeling van den geest, doch tevens een werkelijk betooverende kracht, die de zonen van het Oosten met die van het Westen in bewondering en hooge stemming vereenigt.